

Oral History Kosovo

INTERVJU SA MARTINOM ČUNIJEJEM

Priština | Datum: 30. i 31. maj 2022

Trajanje: 176 minuta

Prisutni:

1. Martin Čuni (sagovornik)
2. Anita Susuri (vodila intervju)
3. Renea Begoli (kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

[Ovaj deo intervjua je vođen 30. maja 2022]

Prvi Deo

Anita Susuri: Gospodine Martine, da li možete da nam se predstavite, recite nam vašu godinu rođenja, mesto gde ste rođeni i nešto o svojoj porodici, o vašem poreklu?

Martin Čuni: Martin Ndrec Čuni, rođen 14. maja '48. u selu Ujzi u Hasu, gde je Sveti most. Ujzi, neki ljudi misle da je njegov naziv znači mesto sa vodom. Ali, to nije značenje, značenje je "crna voda," jer ljudi koji tamo žive idu po vodu jedan kilometar odatle, nekih 500 metara, neki je nose na leđima i... dakle, jako teški uslovi pošto je to mesto bez vode, sada tamo ima vode i tako je dobilo ime Ujzi, ali već neko vreme sada tamo je... {kašlje}

Nismo imali školu u našem selu, bila je u selu pored i ja sam bio jedan od đaka koji je bio najudaljeniji od škole. Morao sam da prelazim potoke po lepom i ružnom vremenu. A kada sam bio osmi razred, moj otac je radio u Goljaku u Prištini, to je u planinama u Prištini, poveo je svoju porodicu [nas] sa njim jer je moj deda umro i niko nije imao da se brine o nama. Tamo sam završio osnovnu školu i onda sam tamo radio kao nastavnik četiri godine.

[Intervju se ovde prekinuo]

Anita Susuri: G. Martine, ispričali ste mi porodičnu istoriju, o tome kako su došli iz mesta iz blizine Ohrida u Ujzi, ja mislim. Možete li da pričate o tome?

Martin Čuni: Da, albanske porodice obično pamte najviše dve ili tri migracije, ali i dve su previše, zar ne? A skoro svi koji su migrirali došli su iz Malesije [regiona] Albanije, što je nelogično i uopšte nije tačno jer kako su svi ti Albanci došli iz te male Malesije u kojoj nema hrane, nema hrane. Ima hrane za samo nekoliko ljudi, zar ne?

A istorija moje porodice je veoma interesantna, zaista zanimljiva i dobro je se sećam. Sećam se seobe, nekoliko seoba. Prvi put su migrirali pre oko 400 godina. Bio je rat u visoravni Ohrida i naša porodica je bila u parohiji crkve Svete Paraskeve [Rimske]. A šta je zanimljivo? Taj praznik slavimo i sada posle četiri-petsto godina. Sveta Paraskeva je bila ilirskog porekla, prethrišćanska. Ali, hrišćanstvo je nije odbacilo, prihvatili su je i zagrlili da ne bi izgubili ljude.

A onda se desio rat, između Albanaca, to je bilo između Albanaca tada i okupatora i oni su bili primorani da migriraju. Oni su migrirali u Diber i ostali su u Diberu oko sto godina ili više, otprilike toliko, ali bilo je dobro, bilo je jako dobro. Bio je još jedan rat, a ratovi su se često dešavali u Diberu. Tamo su se ponovo borili i otišli su u Veliku Malesiju, odnosno u najdublji deo Malesije, u Kthele. To je naziv mesta, Kthele.

U Kthelleu su ostali neko vreme, vek ili duže. Ali, ne zbog rata, već zbog finansijske situacije, nisu imali šta da jedu i bili su primorani da se presele u Metohiju. U Metohiji su prvo otišli u Krušu, ali ne svi, ne svi iz naše porodice, samo jedan deo. Deo je ostao u Kthele, [dok] se deo preselio u Veliku Krušu. Ali, u Velikoj Kruši je bilo malo kasno, bilo je to vreme kada su Sloveni počeli da dominiraju.

Došli su u sukob sa tamošnjom porodicom, valjda se prezivala Balošević, doduše nisam siguran, ali sa pravoslavnom porodicom. Ali, da ne bi bilo krvoprolića, da ne bi došlo do krvoprolića, odlučili su da napuste Krušu. Napustili su Krušu i otišli u Has, danas u Ujzi. To je bilo teško mesto za vodu, teško za život, ali su se odlučili na to, jer Perdrini ili Podrimja kako ga ovde zovu. Perdrini je divno mesto, ako posadite nešto unazad ono će rasti na pravi način. U međuvremenu, Has je suprotno, zemlja tokom leta toliko puca da ako staneš na nju, noga bi ti se zaglavila, stvarno bi se povredio, a oni tamo žive. Dakle, ja sam rođen u Ujziju, da.

Anita Susuri: Da li se sećate života u selu?

Martin Čuni: Da, da.

Anita Susuri: Rekli ste da je bilo poprilično teško.

Martin Čuni: Naravno, naravno. Kao sedmogodšinjak, išao sam sa svojom majkom u planine da nosim drva, na primer, na mojim leđima. Uzeo bih jedna komad drveta, a ona bi nosila više komada {opisuje rukama} na njenim leđima. Jer u Hasu i toj oblasti, žene su radile puno, uvek su radile, muškarci su bili malo lenji, ali i oni su učestvovali. Ko bi radio? Žene su morale da rade i imali smo zemlju, ali bilo je teško raditi na njoj, bila je teška zadržavanje. Sadili biste nešto, ali nikad nije raslo jer nije padala kiša, kraj.

Anita Susuri: Zanima me da li su vaši roditelji bili obrazovani u to vreme?

Martin Čuni: Moj otac je završio četvorogodišnju školu, moja majka ne. Ali zanimljivo je jer je moj otac bio samouk i sve što sam morao da čitam [za školu], i on je pitao da li može da čita da ne bi čitao tek onako. Jer je raspravljao o istoriji i o raznim stvarima sa mojim prijateljima sa fakulteta, stvarno je voleo obrazovanje.

Anita Susuri: Spomenuli ste da ste nakon nekog vremena došli i preselili se u Prištinu.

Martin Čuni: Da, iz... ne, nismo se preselili u Prištinu, došli smo iz Ujzija u Kačikol [selo].

Anita Susuri: Da, u Kačikolu, blizu Prištine.

Martin Čuni: Da, blizu Prištine, da. Ali tada ste morali da idete iz Prištine u Kačikol kočijama ili pešaka. To je oko 23 kilometara odavde, to je predivno mesto za život, ali izolovano je i tamo su predivni brdski ljudi, predivni brdski ljudi. Ne zaostaju za ljudima iz Hasa i Lume (smeje se).

Anita Susuri: Kako se onda vaš život nastavio? Spomenuli ste da je vaš aškola bila jako daleko od mesta gde ste bili u Ujziju, ali da li se nešto promenilo nabolje za vas?

Martin Čuni: Moj otac je tada bio policajac. Tri puta je bio u zatvoru jer nije želeo nepravdu. U početku je bio, ovo nije baš zanimljivo, ali ću to ipak pomenuti. Bio je u Beogradu i tamo je dobio stan i sve da povede porodicu sa sobom u Beograd. Rekao je, "Ne, ne mogu. Moja deca ne znaju ni jednu reč srpskog, ali samo mene premestite tamo, da tamo radim." I nisu hteli.

Tu mu se dogodio nemio događaj. Došao je u sukob sa vojnim starešinom jer je imao tešku dužnost i on je njega [mog oca] omalovažavao ili šta ja znam, ali ga je omalovažavao. I to je albanski karakter, završite ih, ali on srećom nije ubijen, samo je ranjen i osuđen na šest meseci zatvora. Ali posle toga je rekao, "Ili me pošaljite na Kosovo ili ću potpuno napustiti svoju dužnost." Dovedli su ga na Kosovo. Pošto je Ranković¹ pao sa vlasti, poslali su ga u Peć.

Ali, na nesreću, imao je crnogorskog komandanta u Peći. On je bio neprijatelj Albanaca jer mu je oca ubio Albanac, tačno Albanac iz Hasa i mnogo ga je mrzeo, imao je pik na njega i jednog dana je odlučio da ga ubije. Ušao je u kancelariju, ali na njegovu sreću tu je bio Gani Bitići iz Mališeva, Kravarija u Mališevu. Neću to zaboraviti, jer sam ga poznao i on ga je zgrabio za ruku i nije mu dozvolio. A onda je komandir od straha izašao kroz prozor od straha i rekao, "Ubiću ga."

Gani Bitići je bio toliko dobar prijatelj da mu je pravio društvo mesec dana na poslu, ali i posle posla ga je vodio kući. Nikada ga nije pustio da se vrati kući sam sve dok [komandant] nije obećao da ga neće

¹ Aleksandar Ranković (1909-1983) je bio srpski partizanski heroj koji je posle rata postao jugoslovenski ministar unutrašnjih poslova i načelnik Vojne obaveštajne službe. Bio je tvrdolinijaš koji je uspostavio režim terora na Kosovu, koje je smatrao bezbednosnom pretnjom za Jugoslaviju, od 1945. do 1966. godine, kada je izbačen iz Komunističke partije i prognan na svoje privatno imanje u Dubrovniku do smrti 1983. godine.

ubiti i on [moj otac] nije pobjegao, a zbog tih problema je osuđen na šest meseci. Poslali su ga na izdržavanje kazne u Kačikol. Kada su ga poslali u Kačikol, tamo je bio komandant, komandant *milicije* [govori na srpskom], bio je iz Junika, Tofaj. Bio je dobar čovek i pozvao ga je u svoju kancelariju. Rekao je, "Vaš izveštaj je stigao, [i] vratićete se kući [i] biti otpušteni sa posla] posle najmanje greške. Je li tako?" Rekao je, "Komandante, za ime Boga, recite mi ako ćete se ponašati prema meni kao oni, ja ću ovde da skinem uniformu i idem kući jer ne mogu da podnesem nepravdu." Rekao je, "Ne." Bio je [pristojan] čovek, rekao je, "Ne, ti si mi kao čist beli papir, ali samo ti dajem do znanja." "U redu," rekao je, "onda" i prošlo je.

A onda sam tamo završio osnovnu školu. Zaista sam proveo lepe dane tamo. Imao sam puno prijatelja. Sada su moji prijatelji više iz Lapa i Golaka nego iz Hasa i Dukadina... I bilo je zaista zanimljivo iskustvo. Bio sam sedmi razred. Bio je imam iz porodice Sekiraća, Ilaz Sekiraća. Razgovarao sam sa njim kao da sam odrastao. I zaustavio bi se gde god je naleteo na mene, i pričali bismo bar pola sata. I jednog dana mi je dao, rekao mi je, "Daću ti nešto da pročitaš, ali nemoj nikome da kažeš." Rekao sam, "U redu."

Doneo mi je *Jeta e Re* [književni časopis], dva primerka, gde je *Gjarprinjt e Gjakut* [alb: Krvave zmije] Adema Demaçija². Pročitao sam ga tada, mislim kada sam bio u sedmom razredu i onda sam mu ga vratio. Za mene je to bilo nešto... u svakom slučaju, nema ničeg neprijateljskog ni prema kome u *Gjarprinjt e Gjakut*, ali ima nešto protiv neprijatelja iznutra. Krvna osveta, bori se protiv krvne osvete. Ali, roman je osuđen zbog autora, zbog autorovog stava.

Anita Susuri: Did you know at the time who Adem Demaçi was?

Martin Čuni: Naravno, naravno. Mučenik Idriz Rahmani je bio moj drug iz razreda. I za njega je posebna priča kada su me drugi put doveli na [zatvorsku] kaznu u Prištini. Sada skaćemo napred, ali ćemo se ponovo vratiti tamo gde smo bili. Tamo su me izveli na sud i na kraju hodnika je bio Idriz. Kada me je video, prebledelo je kao kreč. Prošli smo pored njega sa stražarima, ja sam bio sa stražarima kod sudije i pozdravio sam ga, ali on nije mogao da me pozdravi. Na tom putu, čim su me odveli kod sudije, otišao je u Prapašticu svojoj porodici. Nije se vratio kući ovde u Prištinu i rekao mu, "Video sam Martina ovakvog" i bio je stvarno uznemiren zbog toga. Ovo je bilo jedno poglavlje, kratko poglavlje koje se odnosi na osnovnu školu.

Anita Susuri: Kada je bilo vreme kada ste počeli da se razvijate, kako da kažem, da osećate da nešto nije u redu sa sistemom u kojem ste živeli ili je to bilo i pre toga?

² Adem Demaçi [Adem Demaçi] (1936-2018) je bio albanski pisac i političar i dugogodišnji politički zatvorenik koji je u zatvoru proveo ukupno 27 godina zbog svojih nacionalističkih uverenja i političkog delovanja. Godine 1998. postao je šef političkog krila Oslobođilačke vojske Kosova, gde je podneo ostavku 1999. godine.

Martin Čuni: Ne, nije bilo ranije, nije bilo ranije. Mislim, mnogo sam čitao, mnogo sam čitao tada. Zapravo knjige, kada bih išao na odmor, uzeo sam gomilu knjiga da pročitam dok sam bio tamo, jer bih odmor proveo u Ujziju, na Svetom mostu, i čitao sam mnogo, čitao sam sve vreme. Bilo je ljudi koji su videli stvari, ali i onih koji su videli kroz knjige, ali u knjigama se ne vidi mnogo, više se vidi u stvarnom životu. Možda duh [u kojem sam vaspitan] jer je moj otac bio veoma pošten čovek, bio je veoma pošten, ali nije, kako da se izrazim, zato nikada nije napredovao u životu jer mu nisu dozvolili. Ali dobro je što je preživeo.

U međuvremenu moj krug, uvek sam imao dobar krug [ljudi] i ovde u selu. Imao sam rođaka koji je bio potpuno samouk, tako da nije pohađao ni jedan dan škole. Ali, toliko je čitao da ne možete da verujete. Bio je sobar jednog vrlo naprednog sveštenika, koji je bio politički zatvorenik iz našeg sela. U stvari susedno selo, ne baš naše selo, jer je tamo bila crkva i bilo je nekoliko sela, bilo je nekoliko sela okolo.

A sada [govoriću o tome] kada su ga zatvorili. Sveštenik je imao mnogo starih knjiga, mnogo i dao ih je mom rođaku da ih sakrije da ih policija ne pronađe i zatvorili su ga posle, nisu našli knjige. Ali, nije imao najlon. Nije bilo najlona, nije bilo gume za prekrivanje knjiga i on ih je negde sakrio, a kada je vlaga došla do njih, većinu je oštetila. Ali, bilo je zaista zanimljivih i dao mi ih je da pročitam.

Mislim, kao dete i kao đak u osnovnoj školi, a onda i kao srednjoškolac naravno, ali i on je mnogo pričao. Video je to svojim očima, bio je, čuvao je stoku na ulici, ulicom niz Drin [reku], pre nego što je stigao u Zim i tamo je bio izvor [vode]. Video je Štjefena Đečeva koji se vratio iz Prizrena da pije vodu odatle, a neko ga je ubio dok je pio vodu, što se kod Albanaca ne dešava, ubio nekoga dok piju vodu ili bez upozorenja. Ali ga je platio *shkijet*.³ Platilo ga je *shkijet*.

Uvek bi mi pričao o tom trenutku sa suzama u očima i bio je mlad, dakle 15, 16, 17 godina, ne znam koliko. Znao je mnogo priča. Dakle, on bi ih opisao kao da je zaista obrazovan. Možda je tu počelo, ne znam.

Anita Susuri: A šta je sa velikom količinom knjiga koju ste spomenuli da je imao sveštenik, kakvog su sadržaja bile?

Martin Čuni: Sva izdanja su bila na albanskom, prvo izdanje *Rilindas*⁴ na albanskom koje je on imao.

Anita Susuri: Zanima me, na primer, vaša katolička zajednica koja je živela u selima. Da li su to bila sela koja su imala celu katoličku populaciju ili je bilo mešano?

³ *Shka* (m.); *shkinë* (f.): škija, pogrdni naziv za Srbe koji koriste Albanci.

⁴ Ličnosti iz *Rilindja Kombëtare* (Nacionalnog buđenja), albanski politički i kulturni pokret za nacionalno oslobođenje iz 19. veka.

Martin Čuni: Ne, u Ujziju su bila dva katolička komšiluka i jedan muslimanski. Ali, sada ću reći nešto što sam doživeo, što sam i sam doživeo, jer sam mogao da pričam o onome što mi je neko drugi rekao, ali to nije to, to sam ja sam doživeo. Na primer, na Uskrs, kada smo bili deca izlazili smo van i davali bi nam slatkiše, davali bi nam crvena [farbana] jaja, a kao deca smo išli u muslimansko naselje jer nismo znali da li su slavili to ili ne. Niko nam nije rekao da su oni nešto drugo, da imaju drugu veru, niko nam nije rekao i da će njihova deca doći kod nas za Bajram. Dakle, tako se doživljavala religija, kao nešto lično, ko hoće da je praktikuje, hoće, ko neće, neće. Ne kažem da je ova osoba drugačija, ta osoba je drugačija, apsolutno ne, apsolutno ne.

Sa porodicom koja je bila tamo, mi smo bili na toj planini, ta porodica {pruži ruke} je bila muslimanske vere, bila je na drugoj planini. Glava kuće se zvao Sali Šuti, [a] moj deda Zef Čuni, planine su bile tako blizu, a moj deda bi zviždao sa dva prsta {privlači dva prsta na usta} kada bi dolazili gosti. Nikada nije bilo da ih i moj deda nije pozvao kada je bilo gostiju i obrnuto, nije bilo slučaja da su imali goste a nisu pozvali mog dedu na večeru ili ručak, ne znam. Čak i sada kada ga se setim posle nekoliko decenija, kada ga se setim, osećam se kao da mi je pred očima.

Anita Susuri: Da li je bilo nekih razlika, na primer u odeći ili...

Martin Čuni: Ne, ne, to je bila nacionalna odeća. Ali ono što je bilo zanimljivo o tome, zvali su je narodna nošnja. Zašto? Zna li zašto? Mnogo ljudi ne zna zašto.

Anita Susuri: Zašto?

Martin Čuni: BJer su nas *shkijet* zvali Turci zbog religije. Turska kafa. Oni turskom kafom nazivaju *arnavut kafesi* [na turskom: albanska kafa] u Istanbuli, zove se *arnaut*⁵ kafa. Znam za to već 50 godina. Jedan moj komšija, Hajrulah Gaši, njegova sestra se preselila u Istanbul i on je otišao da je poseti, pre 50 godina. Otišao je da je poseti i pitali su ga, "Šta želite da pijete?" U kafiću tamo, "Šta želite da pijete?" Reкао je, "Tursku kafu." Konobar se zbunio. Njegov zet je rekao, "Ovde to zovu *arnaut*, *arnaut* kafa." Za nas, to je očaj. U Istanbulu je nazivaju *arnaut* kada, a mi je zovemo turska kafa. Odakle je to došlo? Ili narodna nošnja. Kakva je turska narodna nošnja, *a la turka*?⁶ Koja *a la turka*?

Anita Susuri: Htela sam da vas pitam o školi u Kačikolu koju ste spoemnuli. Tamo ste završili osnovnu školu, zar ne?

Martin Čuni: Osam godina, da.

Anita Susuri: I onda šta ste odlučili? Kako ste odlučili?

⁵ *Arnaut* je turski etnonim kojim se nazivaju Albanci.

⁶ *A la turca*, što na albanskom znači "na turski način." U 19. veku, ovo se doživljavalo kao istraživanje nazadnog tradicionalizma i kulturno je pozicionirano kao suprotnost *a la franca*.

Martin Čuni: I onda smo došli u Prištinu, morali smo da idemo u srednju školu u gimnaziju. Ja sam bio u gimnaziji...

Anita Susuri: Da li ste došli [sami] ili i cela vaša porodica?

Martin Čuni: Ne, cela moja porodica je došla. Moj otac je nastavio da radi, ali drugi su došli zbog mene, zbog mene i zbog mojih sestara, morali smo da idemo u školu.

Anita Susuri: Koje godine ste počeli sa srednjom školom?

Martin Čuni: To se desilo '64.

Anita Susuri: '64. Kako ste tada doživeli Prištinu? Kakva je bila?

Martin Čuni: *Ahh* {onomatopeja} Priština. Priština je tada bila, iznad pruga su bili grobovi, zamislite kakav je to grad bio. Bila je to velika beda jer ceo taj deo, dakle najveći deo iznad pruge, kuće su izgrađene preko grobova. Šteta što u Prištini najstariji grobovi Albanaca nisu ni od pre 50 godina. Mislim, briga za grobove je nula, briga je nula. Ne znam da li je to zbog siromaštva, ili kakve kulture, ali imamo najbolje antičke grobove jer su iz srednjeg veka. To je to. I bilo je zgodno za poslove, bilo nam je zgodno da nemamo korena, da se otrgnemo od debla. A onda sam nastavio studije ali sam i radio. Radio sam u Kačikolu, jednostavno zbog ekonomije.

Anita Susuri: Nastavili ste u Kačikolu nakon što ste završili srednju školu, tako?

Martin Čuni: Da radim u Kačikolu, da. U stvari, to je bilo i zato što su neki prijatelji postali razlog... Ali onda sam radio u *Ramiz Sadiku* i na kraju, zapravo sam se prijavio na Radio Priština pre *Ramiza Sadika*. Radio sam sve dok nisam počeo da radim tamo [u *Ramiz Sadiku*] jer nije bilo lako. Radio sam u Radio Prištini osam godina. Radio sam u redakciji za kulturu, program za decu. Bio je odličan urednik, Zejnullah Halili, prijatelj, osoba koju je samo Bog mogao da stvori i bio je dobar kreator i osećajan i sve. Ali i veoma dobra osoba, prerano je preminuo. Ostavio je mnogo posla, divan rad za decu. Bio je pisac [knjiga] za decu.

Anita Susuri: Htela sam da vas pitam o srednjoj školi. Da li ste bili u *Shkolla Normale*⁷ u gimnaziji?

Martin Čuni: Ne, u gimnaziji.

⁷ *Shkolla Normale* se otvorila u Đakovici 1948. kako bi edukovala nastavnike koji su bili neophodni za novootvorene škole. Sa izuzetkom kratkog prekida tokom italijanske fašističke okupacije Kosova tokom Drugog svetskog rata, ovo su bile prve škole na albanskom jeziku koje je Kosovo ikada imalo. 1953. godine, *Shkolla Normale* se preselila u Prištinu.

Anita Susuri: Pohađali ste gimnaziju. Gde ste živeli u Prištini?

Martin Čuni: Više od 60 godina sam ovde blizu škole “Emin Duraku.” Tu je moja kuća još od tada. Moj otac ju je kupio.

Anita Susuri: Kakvo je bilo to naselje u to vreme i možete li malo da nam opišete Prištinu?

Martin Čuni: Taj kraj, naš kraj je bio divan, posebno ulica, naš sokak. Tamo smo se osećali kao braća i sestre i to je nešto što nikada ne zaboravljate, ali taj komšija je jako dobar i danas, jako je dobar i danas. Pa, bilo je promena, ali ne previše. Na primer, radio sam na svojoj kući, nekoliko godina nisam imao ogradu ili bilo šta, nijedna vrata, niti jedan ekser nije nestao. Moje komšije su to pazile jer niko drugi nije mogao. Ne možete sami da pazite na to.

Tada je bilo jednostavnije, možda zato što je bio drugačiji način života, ali i razgovori su bili drugačiji, bili su... na primer, ja sam tada bio novinar i bilo je nekih kulturnih grupa koje su počele da dolaze u Albaniju, umetničke grupe, a tu je bila i grupa pevača koji su došli iz Skadra. Sa Baškimom Alibalijem i preminulim Salihom Manijem i drugima.

Moja kuća nije bila tako daleko od televizije [kancelarija], samo je pijaca bila između. I nekako sam odlučio da ih uzmem, da uzmem nekoga. A ja sam im rekao, “Dođite!” Bio je Baškim, Salih, rođak Đerđa Fište, ali on nije bio pevač, bio je tehničar na Radio Skadru i rekli smo im, “Hoćete li nam se pridružiti na kafi?” “Ne,” rekli su. “Mi bismo vas izložili riziku.” Rekao sam, “Ne brini za mene, ne brini za mene.” Ovo i ono. U nekom trenutku, Fištin rođak je rekao, “Hoćemo li da idemo?” “Da idemo.” Došli su, ali kad su došli, videle su me komšije i okupile su se sve mlade komšije, moja generacija. Ljudi unutra su ostali da stoje.

A na svojoj televizijskoj polici imao sam *Historitë e popullit shqiptar* [albanski: Istorije albanskog naroda] koja je objavljena u dva dela, a Tonin je video prvi deo. Pitao je, “Mogu li da pogledam?” “Da more, vidi. Što da ne?” Moji roditelji su bili tamo, a majka nas je posluživala pićem. Rekao sam, “U delu nove *Istorije*,” nova *Istorija* je bila manja. Prvu stranicu *Istorije*, na stranice koje su bile prazne, u jednu od njih sam priložio fotografiju Envera Hodže,⁸ zalepio sam je i on je otvorio. Otvorio je prvu i pogledao je. Kada ju je otvorio, video je fotografiju Envera Hodže i zatvorio [knjigu] *trak* {onomatopeja}. A mladi tamo, “Šta je video što ga je nateralo da tako zatvori knjigu?” A jedna devojka je rekla, “Daj da vidim.” “Ne,” rekao je, “ne bi trebalo” i uzeo ga je i vratio. Tamo su mladi bili mnogo povezaniiji, mnogo povezaniiji. Bili su lojalniji. To je ono što nas je možda i držalo zajedno.

⁸ Enver Hodža [Enver Hoxha] (1908-1985) je bio vođa Albanske Komunističke partije i vladao je Albanijom kao diktator do njegove smrti.

Drugi Deo

Anita Susuri: Spomenuli ste da ste čak i '72. išli da obidete Albaniju?

Martin Čuni: Ah da, da kada sam bio tamo kao nastavnik, da, to je bilo izvanredno, da. To je događaj u mom životu kojeg se sećam sa puno nostalgije. Na primer, sećam se imena ljudi sa kojima sam se možda samo nakratko družio. Na primer, idite kod fotografa da se slikate, slikate, izlazite. Koliko to traje? I ime devojke koja nas je slikala u Kruji, Dešire Seseri, nikada neću zaboraviti. Neću zaboraviti ni lidere, neću zaboraviti. Pisao sam o svom životu, nikad bolje nisam pisao u svom dnevniku, desetodnevnom dnevniku. Tu smo bili deset dana.

Anita Susuri: Bili ste tamo na deset dana?

Martin Čuni: Deset dana, da. Trebalo je da traje samo nedelju dana, ali su nam produžili boravak za još nekoliko dana. Za to vreme dok smo bili tamo, komisija je došla u našu školu u posetu... i mi smo posetili. Bili smo gosti Elbasanove *Shkolla Normale*, i škola u blizini Elbasana. Imali smo vođu tima i vođu rada tokom našeg putovanja. Gani Bedhia je bio osnivač, tada osnivač azbučnika u Albaniji i Lumnija Šehtila, zamenik direktora *Shkolla Normale* u Elbasanu.

Postoji jedna zanimljiva priča. Imao sam nekoliko dobrih prijatelja, objica, oni više nisu živu. U Kačikolu je bio Halil Osmani, koji je kasnije postao direktor u Kačikolu, a tu je bio i Zejnulah, dečak iz Kačikola, Zela je predložio, zapravo je pitao. Bio sam ja, Halim, Zela i druga dva lidera iz Albanije i onda je pitao. "Da li je moguće videti Envera Hodžu? Pet minuta." Tada je Gani rekao. "Da, jeste, moguće je. Ali ne dozvolite nikome da sazna, da ne sazna cela grupa," jer nisu svi u grupi trebalo da odu, u redu. Zahuktalo se, situacija se zahuktala.

Onda je Lumnija rekla, "Ne. Martin," rekla je ona, "ne". "Zašto ne Martin?" Rekla je, "On je sin jedinac. Informacije mogu negde da procure i onda će ga zatvoriti." (smeje se) Da li razumete? Posetili smo Elbasan, Vloru, Fjer, Fushe Kruju, Drač, Kavaju. Jesam li pomenuo Kruju?

Anita Susuri: Da, Kruja.

Martin Čuni: Skadar [takođe].

Anita Susuri: Koje okolnosti su vas navele da posetite ta mesta? Kako su vas izabrali?

Martin Čuni: Pa, čekali smo jednu godinu dok nam nisu dali vizu. Tamo je bila jedna grupa, a nas su predložili. Da li da idemo? Ići ćemo. Ali oni nisu, školsko osoblje se nije pojavilo, jer je bilo veliko osoblje i nakon godinu dana su nam rekli, "Pošaljite nam listu." Iz albanske Ambasade, "Pošaljite nam listu i ići ćete," što je značilo da su nam je dozvoljeno da idemo. Tako da smo sada imali listu koja je

bila tri puta duža. Da idemo tamo sa dva autobusa. Kada su predali liste, izabrali su samo nas sa prve liste.

Anita Susuri: Kako... mislim tada je to bilo značajno, kao što ste rekli, ići tamo je bilo nešto izvanredno.

Martin Čuni: '72, da, da.

Anita Susuri: Kako ste doživeli celo putovanje i kako je bilo na granici?

Martin Čuni: Verovali ili ne, spavali smo samo nekoliko sati svake noći. Bilo je trenutaka kada nismo imali drugog izbora nego da se odmorimo jer nismo mogli da nastavimo dalje, jer nije bilo, kako da se izrazim... kada smo išli tamo, jer smo išli u posetu, učestvovali smo u nastavi, jer smo tamo išli kao učitelji. Tako da je svuda bila neka vrsta čekanja. Dakle, razvoj, govorimo tokom '72, razvoj se nije mnogo razlikovao od nas. Na nekim mestima je bilo bolje, a negde gore, zavisi od mesta, zavisi od mesta. Elbasan je bio veličanstven na primer. U Fjeru sam sreo nekoga iz mog rodnog grada Ujzi.

Anita Susuri: Kako ste stigli tamo?

Martin Čuni: Sada ću vam reći. Posle rata postojala je grupa, neki moji rođaci su bili članovi te grupe, a bilo je i drugih, ljudi iz okoline odakle smo i mi, optuženi da [teže] da se pridruže Albaniji. Dakle, tu je bio Mark Tuči, mislim on je tada bio poznat, bio je prijatelj sa Fehmijem Aganijem⁹ u školi. I jednog dana, tokom večeri tamo u Fjeru, da, rekli su, "Večeras će mo gledati italijanski film." Bio sam veoma zainteresovan da pogledam italijanski film, ali to je bio deo programa tamo. Rekao sam, "Iskreno, nisam dobro, ne osećam se dobro." Rekao sam, "Želim da se odmorim u svom hotelu." "U redu." Ostao sam tamo i čim su oni otišli, izašao sam *fap* {onomatopeja} u bar, misleći da ću možda upoznati nekoga i razgovarati.

Video sam dvoje ljudi. Čim su me videli znali su da nisam, da sam turista, da. "Odakle si ti bre mladiću?" Rekao sam, "Sa Kosova." "Sa Kosova? Imate li slobodnog vremena za druženje?" Rekao sam, "Da, došao sam da se družim." Jedan od njih je bio iz Skoplja, osoba koja je pobjegla. Drugi je bio negde iz okoline Dukađina. Obojica su bili politički begunci. Onaj iz Dukađina je rekao, pitao je, "Imate li vremena da ostanete?" "Da, da, imam." "Ima jedan momak iz Đakovice," rekao je, "hoće da vidi ljude iz svoje domovine," rekao je, "biće tako uzbuđen, jadan on. Imaš li vremena, idem da ga pozovem?" "Imam slobodnog vremena, biću ovde do zore, imam program ujutru. Dakle, do tada ću biti ovde do jutra, ne brini."

⁹ Fehmi Agani (1932-1999) je bio filozof, sociolog i političar, jedan od osnivača Demokratske Lige Kosova. Ubile su ga srpske trupe dok je pokušavao da pobjegne iz Prištine maskiarn u ženu kako bi izbegao da ga prepoznaju.

Otišao je po njega, kad je stigao, “Odakle si ti?” “Iz opštine Đakovica. Iz kog si sela?” Rekao sam, “Iz Ujzija.” “Iz Ujzija?” “I ja sam,” rekao je, “iz Ujzija.” Rekao sam, “Pa kako se zoveš?” Rekao je, “Mark Marku.” Mark Marku, nikada ranije nisam čuo za ovo ime. Rekao sam, “Ne.” Rekao je, “Nisi čuo za mene?” Rekao sam, “Ne, čuo sam za Marka Tučija, ali ne i za Marka Markua.” “Oh,” rekao je, “ja sam Mark Tuči.” Tako se uzбудio, jadan (smeje se).

Anita Susuri: Kako je... Mislim, kako je bilo prelaziti granicu? Da li je bilo nekih patrola? Ili nečega?

Martin Čuni: Granica na putu nazad? Ne, ne, samo pri kraju.

Anita Susuri: Ili samo generalno?

Martin Čuni: Ne, tamo nije bilo patroliranja, nije bilo. Upoznao sam i nekoga iz porodice Sedlari, oca Agrona Sedlarija i Agima Sedlarija. Agron Sedlari je radio kao snimatelj na našoj Radio televiziji, bio je komšija u Kavaji. Zapravo ne u Kavaji, već u Fushe Kruji. Bio je učitelj, starac. Stali smo tamo samo da popijemo vodu i on je pitao, “Odakle ste momci? Da li je neko iz Prištine?” Rekao sam, “Ja.” To sam bio samo ja. “Da li kojim slučajem poznajete Agrona Sedlarija i Teutu Sedlari?” Rekao sam, “Oni su moje komšije.” “Je l’ tako?” Rekao je, “Ja sam njihov otac.” *Paaa* {onomatopeja}, “Možete li doći,” upitao je, “po neke stvari koje želim da im pošaljem,” upitao je. Rekao sam, “Apsolutno da.” Nisam ni pitao ostale da li da idem, jer sam znao da mi neće dozvoliti, a dobio sam stvari. Pošao je sa mnom i imao je sobu. Rekao je, “Tražio sam od nekih ljudi da uzmu stvari, ali niko ih nije uzeo.” Rekao sam, “Iskreno, samo ako uzmu stvari na graničnoj kontroli. Ali ne verujem da hoće.” Tako sam upoznao dvoje ljudi... Upoznao sam i ovog drugog momka, koji je još uvek živ, Idriza Zekiraja. Bio je [tamo] tada, završio je dva fakulteta i sreli smo ga u Tirani. Radio je u Kačikolu Onda je otišao u zatvor.

Anita Susuri: Tokom vašeg puta nazad mislim da ste spomenuli neku vrstu patrola?

Martin Čuni: Čovek iz mog rodnog grada je rekao, “Šta želiš da ti dam?” Ja sam rekao, “Samo knjige, ništa više.” Dao mi je negde oko 40 knjiga, sve mi ih je dao i sve su ih uzeli na graničnom prelazu, nisu mi dopustili ni jednu da uzmem, sve su ih uzeli.

Anita Susuri: Da li je bilo nekih posledica?

Martin Čuni: Ne, ništa vidno, ali od tad imam otvoren dosije.

Anita Susuri: U to vreme, da li ste takođe bili uključeni u neke pokrete, ilegalne?

Martin Čuni: Čujte, ne u pokretima, ne. Ali, moji prijatelji su bili. Ne znam zašto se to desilo, ali to nije bilo tako nedavno, na primer ‘68. sa Muhametom Šatrijem i Džaferom Šatrijem... Dakle, ja sam bio u toku organizovanja demonstracija, grupa koju smo imali u to vreme, ali ne kao organizacija ne, ne kao

organizacija. Poznao sam [Jusufa] Gervalu¹⁰ prilično dobro jer je sa nama saradivao u redakciji, ilustrovao naše emisije. Znao sam da je umešan, ali ga nikad nisam pitao, možda zbog svih stvari u vezi sa nelegalnošću, nekih stvari koje sam, šta je trebalo da se kaže, rekao ljudima na svoju ruku, nije trebalo da pitam, čak i da pitate niko ti ništa ne bi rekao.

Bila je jedna ekipa sa Radio televizije koja je otišla u Albaniju. I Jusuf je hteo da ide, ali mu nisu dozvolili. Sada smo ja i Zejnulah Halili bili u bifeu. Bife je bio na devetom spratu zgrade. Došao je tamo i seo sa nama da popričamo. Bio je namršten, mislim tužan. Zejnulah ga je upitao, “Šta je bre bilo?” “Ah,” rekao je, “hteo sam da jednom odem u Albaniju,” rekao je. “Hajde čoveče,” rekao je, “ići ćeš sledeći put.” “Ne,” rekao je, “ja, nikad” (smeje se). Tada sam znao, znao sam da je on umešan. Osim toga, čak je i Kadri bio tamo, ali na kratko. Ali sa Kadrijem nisam imao, mislim. Sa Jusufom smo vodili više razgovora, ne o ilegalnim radnjama, već običan razgovor.

Anita Susuri: Da. Spomenuli ste da nakon što ste vi otišli, te škole koje su otišle, to je bilo prekinuto.

Martin Čuni: Ne, nije im više bilo dozvoljeno, nisu. Niko više nije išao te godine i ne znam koliko nam dugo nisu dopuštali da idemo.

Anita Susuri: Da li možda znate razloge zbog kojih se ovo desilo? Zašto su to prekinuli?

Martin Čuni: Pa, to je uvek bila neka predostrožnost. Naravno, ništa se više nije desilo. Možda je to bio samo test, to je bio samo test kako... jer oni su se posle prijavljivali, posle su se prijavljivali.

Anita Susuri: Da, pa, možete li mi reći nešto više o tome kako se vi sećate demonstracija '68? Kako je bilo?

Martin Čuni: Da, ja sam bio zajedno sa Džaferom i ostalima, šta god da je bilo u našoj moći tada, mi smo uradili. Oni su uradili više, ali ja sam bio od pomoći, rame uz rame smo bili zajedno na glavnom trgu. Bio sam tamo rame uz rame sa jednim mojim rođakom, stricem Antona Čunija, Fran, tada je i on bio student. Ali dok su studenti, omladina, bacali [kamenje], oni bi ponekad bacali bez... i bacali su one kocke. Ali jedan od njih je i...

Anita Susuri: Kocke iz kaldrme?

Martin Čuni: Da, da. Nije mogao da je baci daleko i pala je, i pala je pravo na nogu Antonovog strica, *tak* {onomatopeja} i na kraju nije mogao... nosio sam ga na leđima i ispratio do njegovog stana (smeje se).

¹⁰ Jusuf Gervala [Jusuf Gërvalla] (1945- 1982) je bio pesnik i takođe nacionalistički aktivista ubijen u Nemačkoj zajedno sa svojim bratom i trećom osobom. Sva ova ubistva se široko pripisuju jugoslovenskim agentima, iako nijedna istraga nije došla do konačne identifikacije ubica.

A onda, nedavno sam mu ispričao, ispričao sam mu ovu priču i on je rekao, “Nisam mogao da se setim ko me je ispratio do mog stana (smeje se). Zaboravio sam,” rekao je, “ko me je vratio u stan.”

Međutim, u svojim emisijama, kako da kažem, imao sam sreće, imao sam dobre urednike i jako dobrog urednika. Uradili smo mnogo posla koji nije bio baš direktan, ali je bio prilično značajan. Pred kraj je eksplodirala. *Karavani i fshatit* [albanski: Karavan sela] je bila emisija o odraslima na kojoj sam radio neko vreme. Imala je neku folklornu anegdotu, imala je to... ponekad sam dobijao kritiku, “A šta si hteo ovim da kažeš?” “Šta je hteo od naroda, zašto pominje naciju, kako bih ja znao šta narod govori?” Kao da nisu shvatili.

Jedan primer iz vremena kada su se desili događaji '81. godine, bila je naredba koju smo dobili da sviramo srpsku pesmu na srpskom jeziku tokom programa *Karavani i fshatit*. “Da, dobro,” rekao sam, “ali neću preuzeti odgovornost [da izaberem] srpsku pesmu {dodiruje svoje grudi}, nisam upoznat sa tim, sviraću šta god mi pošalju, pobedio sam ne biram sam.” I [rekli su] “Muzički urednik će vam dati listu, a vi ćete izabrati sa te liste” “U redu.”

Tokom tih dana, ponekad se svede na to. Zatvorili su srednju školu u opštini Peć, Glođan je deo opštine Peć.

Anita Susuri: U Dečanu, Glođan blizu Dečana.

Martin Čuni: U srednjoj školi, da, blizu Dečana, barem u opštini Dečane.

Anita Susuri: Tako je.

Martin Čuni: U Glođanu, dobro se sećam. Tamo su zatvorili srednju školu, razrede i ja sam ogorčen otiša da pravimo novinsku reportažu. Izveštaj je trajao oko pet minuta. Zato što sam morao da izveštavam, morao sam da izveštavam tamo, tradicionalna anegdota, diskusija sa... Mislim na neke veoma zanimljive teme, kratke, ali tradicionalno. Pesme su takođe bile tip-top. I napisao sam u izveštaju, “Najnovije: škola je zatvorena, sada će deca postati pastiri i neka im je Bog u pomoći.” Izabrali su da sviraju pesmu *Ćobani, ćobanice* [govori na srpskom: Čobani, čobanice] Našao sam. I na kraju, posle toga, pustio sam pesmu *Ćobani, ćobanice* na srpskom (smeje se).

Kada sam sutradan otišao na posao tamo je bio glavni urednik, [u stvari] dva urednika (smeje se) su me čekala na ulaznim vratima radija, “Martine, šta si to uradio?” Rekao sam, “Šta sam uradio? Zar emisija nije prošla?” Bio sam svestan da jeste. “Kako to,” rekli su, “niste rekli ni jednu pozitivnu stvar.” “Zašto?” “Da kažete jednu pozitivnu stvar.” Rekao sam, “Šta ima pozitivno da se kaže kada se škola zatvara?”

[Intervju se ovde prekinuo]

Bio sam pozvan u kancelariju direktora, ali nas je direktor čekao u uredničkoj kancelariji. Bio je to Šaban Hiseni i neki Dimić, Slobodan Dimić. Šaban je rekao, “Martine, šta si uradio?” “Šta sam uradio?” Rekao sam, “Jesam li rekao nešto što nije istina?” “Ne,” rekao je, “ali nisi rekao ni jednu pozitivnu reč.” “Nisam imao ništa pozitivno da kažem.” Pitao je, “Gde si našao tu pesmu?” “Ah,” rekoh, po Božjoj volji {stavlja ruku na grudi}, “neću preuzeti odgovornost za pesmu, rekao sam da ne znam ništa o tome.” Rekao je, “Nemoj više nikada da pustiš srpsku pesmu.” To je bio prvi i poslednji put da je zasvirana srpska pesma za vreme *Karavan të Fshatit*. Kada je sreća na tvojoj strani, zar ne? (osmehuje se) Zato što bi to postalo obeležje ako bi je pustili dva-tri puta, postalo bi poznato.

Anita Susuri: Da, želim da se vratimo malo na period vaših studentskih godina jer nam niste puno ispričali o tom periodu.

Martin Čuni: Ja sam pedagog, da, ja sam pedagog. Bilo je izuzetno puno mladih ljudi na fakultetu, ne samo kosovska omladina, već i iz Makedonije, Preševa, iz Crne Gore i bilo bi fino da je tako i danas. Možda grešim.

Anita Susuri: Kakve ste profesore imali, na primer?

Martin Čuni: Profesori su bili dobri.

Anita Susuri: Da li ste imali neke profesore iz Albanije?

Martin Čuni: Profesori iz Albanije su dolazili s vremena na vreme. Dolazili su s vremena na vreme i specifičnim danima, ne svakog dana. Ipak, ostavili su svoj trag, ostavili su svoj trag.

Anita Susuri: Zanima me kakav je bio kulturni i zabavni život tokom tog perioda za vas lično. Na primer, bilo je bioskopa, pozorišta. Da li ste ih posećivali? Da li je bilo nekih događaja?

Martin Čuni: Da, ali ne puno. Ne kao danas. U pozorištu malo više. Otsali, niste imali neki film da odgledate. Pozorište je bilo najbolje, da, pozorište je bilo bolje. Bilo je nekih društvenih udruženja koja su cvetala, regionalna ali i lokalna.

Anita Susuri: Da li je, na primer, bilo raznih predstava iz različitih ansambla [kada] ste ih vi posećivali?

Martin Čuni: Da, da, nije bilo osobe koja nije posećivala predstave albanskog ansambla. Nije bilo dovoljno prostora za sve ljude.

Anita Susuri: Možete li nam opisati neku vašu uspomenu, na primer, kada je albanski ansambl došao ovde, ako se sećate?

Martin Čuni: Da, rekao sam, rada...

Anita Susuri: Tada, da.

Martin Čuni: Tada se jednom desilo kada sam ja insistirao, da dođu kod mene kući.

Anita Susuri: Da li su često dolazili?

Martin Čuni: Da, da, dolazili su ovde vrlo često, vrlo često. Međutim, pozvao sam ih [kod sebe], sada ne mogu da se setim zašto... Svaki dan sam išao u [Hotel] Grand da ih upoznam, svaki dan, svaki dan, čak i ako je za mene slobodan dan. Ali zanimljivo je da je iskršlo nešto drugo. Bila je i ova izložba o Prizrenskoj ligi¹¹ u Palati omladine. Bio sam na godišnjem odmoru, ali moj prijatelj, Ramadan Mučoli u emisiji “*Kolovajza e së dieles*” je tamo napravio reportažu za tu izložbu i ta reportaža je jednostavno bila nešto fenomenalno. Emisiju sam obično radio ja, ali sam bio na odmoru, pa to nisam uradio.

Svaki dan bih išao, išao bih tamo, nisam imao šta drugo da radim, išao sam u kancelariju iako sam bio na godišnjem, nisam imao finansijskih sredstava da idem na odmor pa... Onda je emisija puštena u program. To je postao problem u Komitetu. Onda je kasete poslata Mahmutu Bakaliju,¹² Ramadanu i Zejnulahu Haliliju koji je bio urednik, on je bio urednik Kulture, obojica su bili u opasnosti da izgube posao. Onda sam posle dan-dva otišao tamo, u ponedjeljak, jedan dan kasnije, i rekli su, Zejnulah je rekao, “Završili smo.” “Zašto?” Rekao je, “Oni nas jure zbog emisije koja je napravljena.” Rekao je, “Poznajete li nekoga u Komitetu?” Nikada nisam išao u komisiju, ali sam imao neke prijatelje jer mi je Agim Zatrići bio drug iz razreda, bili smo u istom razredu. Agim Zatrići, tadašnji izvršni direktor televizije i najbliži kolega, glavni [momak] Mahmuta Bakalija.

Imao sam jednog prijatelja Tahira Gecija koji je bio novinar *Rilindje*.¹³ On je bio izvršni direktor za informisanje ili tako nešto u Komitetu i ja sam otišao da ga pitam šta dalje. Otišao sam do Tahira, a onda mi je Tahir rekao, “Martine, ovo je dogovor. To je postalo pitanje u komitetu. Kasete je data u Mahmutovoj kancelariji i situacija ne izgleda dobro.” Rekao sam, “Pa kako bih to mogao nekako dobiti?” Rekao je, “Ako postoji neko ko bi mogao da ti pomogne,” rekao je, “to je samo Agim Zatrići, jer Mahmut sluša Agima.” Rekao sam, “U redu.” Tako da sam sada morao da odem na radio da im kažem... i on je rekao, “Molim vas, nemojte nikome reći. Ne govorite nikome ono što sam vam rekao.” “Ne, ne, ne brinite.”

¹¹ Albanski savez iz 1878. koji se borio protiv promena granica koje su odlučene na Berlinskom kongresu od strane Velikih sila. Liga je tražila autonomiju od Osmanskog carstva. Zgrada u kojoj su albanski lideri sklopili *besu* (zakleti savez) nalazi se na reci, uzvodno od centra grada. Sada je muzej. Sadašnja zgrada je rekonstrukcija prvobitne, koju su srpske trupe spalile 1999. godine.

¹² Mahmut Bakali [Mahmut Bakalli] (1936-2006) je bio kosovski albanski političar. Bakali je svoju političku karijeru započeo u omladinskoj organizaciji Saveza komunista Kosova, da bi konačno postao njen vođa 1961. Kako je napredovao kroz činove, izabran je u Centralni komitet srpskog ogranka stranke i u Prezidijum stranke Saveza komunista Centralnog Komiteta Jugoslavije.

¹³ *Rilindja*, prve novine na albanskom jeziku u Jugoslaviji, prvobitno štampane 1945. kao nedeljne novine.

Na putu gore, u liftu, rekao sam im, Zeni [Zejnulah Halili] i ostalima, da idem kod Agima. Nikada ranije nisam išao u njegovu kancelariju. Razmislite o tome, nikada nisam bio tamo, bilo je stotine puta kada me je pozvao, svaki put kada bi me video, “Dodi jednog dana na kafu, dodi.” *Pss* {onomatopeja}, nisam se baš slagao sa rukovodiocima, nije da se nisam slagao sa njima, ali nisam želeo da budem svuda oko njih, izvinite što sam to ovako postavio, to je nekako težak način da se to tako kaže, ali ulagivati se, ulagovati se nekome, kako se kaže... I rekao sam im i bio sam u liftu koji se spuštao. I lift se zaustavio *trak* {onomatopeja} gde je bio Ismail, Ismail Bajra. Ismail je bio generalni direktor, tamo je bila njegova kancelarija. Tako su se vrata lifta otvorila. Agim je ušao, “Šta ima Martine?” Nisam rekao ništa. “Zašto nikad ne dođeš u posetu?” Rekao sam, “U stvari, upravo sam bio na putu do tebe.” “Ah dobro,” rekao je, “imam svoj auto pa ćemo ići zajedno.”

Čim smo ušli u auto, prekinuo sam razgovor i rekao mu, “Pa evo dogovora, Agime.” “Martine,” rekao je, “da li se i ti nalaziš na ovakvim pozicijama, a?” Rekao sam, “Kako to mislite, kakva pozicijaj?” I imali smo svađu koja je trajala sve dok nismo stigli na Televiziju *bam-bum, bam-bum* {onomatopeja}. Kada smo stali na ulaznim vratima stanice, nisam se rukovao sa njim, ni on sa mnom, nije rekao ni da ni ne, ali nikada više nisu imali problema sa Zenom i Ramazanom. Nije smeo ništa da mi kaže (smeši se).

Anita Susuri: Dakle, kakvi su bili ostali slučajevi koje ste imali, na primer, ostale novinske reportaže koje ste imali?

Martin Čuni: Ja, reći ću u svakom slučaju. Ovo mogu da kažem sa odgovornošću, nije skormno, ali ne verujem da je bio ijedan novinar koji je istražio Kosovo više od mene. Radio sam istu stvar čak i tokom rata (smeši se).

Anita Susuri: Da li se sećate nečega što je ostalo sa vama tokom svog ovog vremena?

Martin Čuni: Da, puno, puno rekao bih. Bilo je nekih slučajeva, ali bolje je da to ne spominjem. Ispričaću nešto drugo. Išao sam negde u neko selo blizu Prizrena, išao sam tamo sa svojim vozačem, bratom Nazmije Hodže, ona više nije živa i išla je tamo u školu. Direktor škole je bio u svojoj kancelariji tamo i video je tu *kragujevku* [vrsta jurišne puške] u uglu te sobe koja mi je pala za oko. To je bilo nakon demonstracija '81.

Anita Susuri: A šta je ta *kragujevka*?

Martin Čuni: Ah, ne znate šta je to. To je puška.

Anita Susuri: Puška. Ne, nisam to znala.

Martin Čuni: (smeši se) Kragujevačka puška, samo sa jednim, sa jednim metkom. Pitao sam, “Zašto je ovo ovde?” “Ah, ovaj, u slučaju da demonstrant dođe ovamo, da ih smiri” {imitira telo koje pada}. Da me je ošamario, dao bih mu svoje blagoslove. Pa sam razmišljao u sebi pošto sam već prošao ceo ovaj put, onda sam mu objasnio zašto sam tamo i sve. Rekao sam, “Hajde da počnemo intervju.” Zanimalo me je da znam sve o selu, aktivnostima i ostalom. Pre nego što je intervju počeo, imao je zahtev, postojale su ogromne kasete iz Švajcarske. Zvali su se Nagra, velike trake {pomiče prstom kružnim pokretima} koje ste mogli da snimate jedan do dva sata sa tim trakama.

Pitao je, “Možete li da pauzirate ako napravim neku grešku usput?” Rekao sam, “Ne, ne mogu to uopšte da zaustavim.” Cela reportaža je trebalo da traje samo pet minuta. Onda sam počeo *bam e bum, e bam e bum* {onomatopeja}. [On se] curio od znoja. A ja sam mu govorio {signalizirajući rukom da intervju ne može da prestane}. Kada sam primetio da je skoro pao u nesvest, zaustavio sam ga *trak* {onomatopeja}. “Prijatan dan” i otišli smo. Kada sam izašao, brat od Nazmije mi je prišao i pitao, “Martine,” rekao je, “šta si uradio tamo pozadi jer taj čovek samo što se nije onesvestio.” “Jesi li čuo šta mi je rekao tamo iza?”

Anita Susuri: I vi ste ga verovatno pitali o demonstracijama?

Martin Čuni: Ne, ne uopšte, uopšte ne o demonstracijama. Samo sam ga pitao nasumične stvari o aktivnostima u selu i drugim stvarima, ali... ne, ne, jer tema nije bila politička. Mislim, samo aktivnosti u selu.

Anita Susuri: Mislila sam da ste ga verovatno pitali nešto [vezano za demonstracije].

Martin Čuni: Ne, ne, cela ta stvar nije trajala ni pet minuta, a drugi put je bio jedan tip koji je malo mucao. Bio sam sa prijateljem, Danijem. Dani je postavljao pitanja, ali da bi mu olakšao, pitao je, “Možete li nam reći...” To je bilo nakon događaja. Posle događaja, što znači da je cela situacija bila užasna. “Da li biste mogli da napravite razliku između prošle i sadašnje situacije?” Mucao je, a mi smo hteli da intervjuišemo još nekog tamo, ali on je insistirao na razgovoru. Međutim, vrlo dobro, i on je počeo, “Da, upoređiću to dvoje.” Rekao je, “prošlost i sadašnjost sss {onomatopeja}... izvinite na izrazu,” rekao je, “sranje je” (smeje se). Iskreno, bilo je tako.

Anita Susuri: Htela sam...

Martin Čuni: Bilo je raznih situacija, raznih situacija.

Anita Susuri: Pitala sam se kako je to funkcionisalo u poslovnom smislu, na primer?

Martin Čuni: Pa, slušajte, sada ću, sada ću doneti zaključak o danu kada su me uhapsili i ispričaću vam sve o prethodnom poslu. Bilo je trenutaka kad sam pokrivaio smene sa četvoro oli petoro ljudi, ne

čtvoro petoro, ali da kažemo troje do četvoror iz montažne ekipe. Znači, [bio sam] na poslu dan i noć. Bila je nedelja, prvi dan proleća '82. oko 10.00 ujutru.

Anita Susuri: Godišnjica demonstracija? Zar ne?

Martin Čuni: Ne, ne, nije bila godišnjica demonstracija. Neko vreme nakon toga, i telefon je zazvonio *zvrr* {onomatopeja}, Muharem Bekaj, urednik, je prišao i rekao, "Martine," rekao je, "dodi u prostorije radija." Dakle, sada sam u glavi nagađao da možda nešto nije u redu sa trakama jer bih zamenio nekoliko ljudi na poslu, i morao bih da uradim nešto za emisiju. Moja žena je rekla, "Martine bre." rekla je, "ne možeš ni jednu nedelju da provedeš kod kuće." Rekla je, "Jedna nedelja bre, bar jedan dan da provedemo zajedno." Rekao sam joj, "Ne brini, ženo moja, brzo ću se vratiti. Mora da se negde desila neka greška," rekao sam, "i uskoro ću se vratiti." I vratio sam se posle devet godina {pauza da bi popio vodu}.

Radio sam mnogo, mnogo, ali smo imali ovaj nagon da radimo. Ali bilo je noći kada nisam mogao da spavam zbog stresa zbog nečega [na poslu] u šta nisam bio siguran. Dakle, ja nisam profesionalni lingvista, nisam lingvista. Međutim, Ramadan je bio lingvista, studirao je književnost. Rekao mi je, "Martine, iako nisi lingvista, praviš manje grešaka nego čak i neki ljudi koji su i sami lingvisti." To znači da sam bio veoma oprezan. Čemu služi rečnik? Možete ih svesti na minimum jer svi prave greške. Namerno ili nenamerno, one se dešavaju.

Anita Susuri: Dakle, jako me zanima kako je napredovala tvoja aktivnost i kako je došlo do vašeg zatvaranja?

Martin Čuni: Bio je jedan slučaj, nakon što sam otišao u zatvor, jedna osoba mi je rekla, "Martin je odavno trebao biti zatvoren jer nije stao." Nisam, mislim da sam uvek govorio šta mislim i nisam baš obraćao pažnju na *rreth*.¹⁴ Nisam gledao oko sebe u *rrethu* da vidim ko bi neko mogao biti, ili ne bi mogao da bude. Rekao sam ono što je trebalo da kažem, ali nikada nisam širio mržnju, samo sam govorio istinu. U trenutku kada je sve bilo isplanirano, znači da su moji spisi imali zaista humani dodir, moji spisi su bili veoma humani. Zato što ste mogli da stojite na pravoj strani stvari, mogli ste, jer u *rrethu*, naravno, rečeno je ono što je trebalo da se kaže, ali ne u ime organizacije. U ime organizacije bilo je mnogo kasnije.

Otišao sam, neposredno pre nego što sam bio u zatvoru, otišao sam i napravio predstavu u Juniku. I u Juniku je bio skup, bio je sekretar Odbora, ali ja ga nisam poznavao i niko mi ništa nije rekao pa sam samo počeo da radim svoj posao. Bio sam tamo brzo. Onda sam završio svoj posao pre njihovog sastanka. A jedan momak je rekao, "Postavi pitanje vezano za bratstvo i jedinstvo," "Naravno," rekao

¹⁴ *Rreth* (krug) je društveni krug koji uključuje ne samo porodicu već i druge ljude sa kojima je pojedinac u kontaktu. Mišljenje *rretha* je važno tokom definisanja nečije reputacije.

sam, “Nema problema. Ima li ovde Srba?” Već sam znao da u Juniku uopšte nema Srba. Rekao je, “Ne, nema Srba.” Rekao sam, “Pa kako ćeš da govoriš? Šta će ti reći?” Rekao sam, “Šta ćeš reći? Mora da bude nešto konkretno što...” {pokreće glavom} I da vam pravo kažem, kada su me odveli u zatvor, pošto sam bio zatvoren samo nekoliko dana posle tog susreta, pomislio sam u sebi da su me možda oni osudili (smeje se).

Treći Deo

Anita Susuri: Zanima me kada ste počeli da se uključujete u takozvane nelegalne organizacije u to vreme, kada je sve počelo?

Martin Čuni: Dugo sam znao za [podzemne] organizacije. Ne direktno, već posredno duže vreme. Imao sam mnogo prijatelja, imao sam mnogo prijatelja koji su mi čuvali leđa, da budem iskren, oni su me čuvali. Međutim, kada je trebalo da se posvetim svojoj zemlji, nikada nisam oklevao. Dok sam počeo da se uključujem u organizovanje sa ilegalnim pokretima u isto vreme, mislim kada su počela previranja, možda malo pre previranja. Jer '68. je bilo vreme demonstracija i nije bilo, nije bilo ničega u organizovanju demonstracija. Međutim, nigde nisam imao dominantnu ulogu. Bio sam aktivan učesnik, sa prijateljima sam znao ko su tamo vođe, ali nisam bio [deo toga].

Tokom '81. imao sam komšiju koji je radio za Bezbednost, Državnu bezbednost,¹⁵ bio je veoma fin momak, mnogo mlađi od mene. Bio sam prijatelj sa njegovim prijateljima ranije, prijatelji, ali ne za udruženje. Međutim, kada je došlo do toga kada je situacija eksplodirala, oni su se otvorili i sve mi rekli. Nikada nisam dobio zadatak da izlazim [na bilo koju aktivnost], ali kada je došlo vreme za ozbiljniji angažman, pitali su me, “Martine, možeš li da opovrgneš članak glavnog i odgovornog urednika *Borbe*¹⁶ u Beogradu?” Napisao je punu novinsku stranicu sa intrigama i lažima o Albancima. Rekao sam, “Naravno.”

Dali su mi kopiju i pročitao sam taj članak. Pažljivo sam pročitao i odgovorio sam mu reč po reč na srpskohrvatskom. A on me je osudio. Ali čak i na radiju, čak i tamo sam imao pomalo stav, to je bilo možda malo previše, ali nije bilo na odmet. Diferencijacija je počela da se dešava u radiju jer sam tada bio šef omladine Radio televizije. Prijatelji su me izabrali jer su znali da sam čovek koji ima principe, bio sam... šta ja znam. Ali bio sam i veoma fer i imao sam dobre odnose sa svima. Oni su promenili Saliha Čilerdžijua. Salih Čilerdžiju je bio urednik kulture, profesor na Višoj pedagoškoj školi, bio je veoma mirna osoba, veoma dobrih kvaliteta, ali su jednostavno hteli da ga obezvrede.

¹⁵ *Služba državne sigurnosti*, poznata i po svom originalnom nazivu Uprava državne bezbednosti, bila je tajna policijska organizacija komunističke Jugoslavije. Poznata je pod nazivom UDBA.

¹⁶ Srpske novine koje su ujedno bile i zvanične novine Komunističke partije Jugoslavije.

Ismail Bajra je takođe bio deo tog sastanka, generalni direktor i ostali koji su bili tamo. Neki od njih *bam-bum, bam-bum* {onomatopeja} protiv njega, a meni je bilo dosta {dodirne nos}. Ustao sam i rekao, “Ne znam kako bi neko mogao da podnese da progovori ružnu reč o Salihu Ćilerdžiju, čak i za najmanju stvar.” A ja sam rekao, “Svi koji ga poznaju,” svi su poznavali Saliha, ali niko nije bio dovoljno hrabar da ga brani. Rekao sam, “Ne znam gde je pogrešio. Šta je pogrešio?”

Ismail Bajra je bio veoma ljubazan i imajte na umu da je bio zaista hrabar. Rekao je, nakon što sam završio razgovor, ustao je i rekao, ne, nije ustao, ali je rekao na srpskom, “*Dobro kaže ovaj ćelavi omladinac.*” [govori na srpskom] Da li razumeš? Ne znam da li razumete to. Rekao je, “Ćelavi momak je u pravu.” *Hee* {onomatopeja}, jer je poznavao i Salija. I situacija je bila gotova {trlja ruke označavajući da je gotovo}. Hteli su da ga otpuste, jer bi tada izolovali i otpuštali ljude sa posla. Kada sam došao u zatvor, postalo je velika stvar, rekle su mi kolege, postala je velika stvar na sastanku Saveza komunista, “Ko je bio taj čovek? On je jedini progovorio?”

I onda sam mu napisao odgovor, napisao sam ga na najbolji način koji sam znao. Nijedna uvreda, samo činjenice, sve činjenice.

Anita Susuri: O čemu ste pisali?

Martin Čuni: On je napisao nešto ovako, “Ovo su Albanci {broji na prste}, iredentisti koji žele to i to, oni hoće da urade to, oni hoće da urade ono.” Tako da ja...

Anita Susuri: Vi ste obrazložili zašto ste ih branili.

Martin Čuni: Ja sam zagovarao suprotno od onoga što je on rekao, da. Zašto? Mi nismo ništa tražili, ništa drugo nego da budemo jednaki sa drugima. Šta je tu loše? Nismo hteli nikoga da gazimo, nismo hteli ovo i ono, takođe. I zanimljivo je jer sam obavio neka istraživanja u arhivi i našao sam sve što sam pisao u zatvoru, mislim akte koje sam slao na sud. Našao sam svoju odbranu pred sudom, dvanaest stranica teksta. Samo nisam mogao da nađem pismo Marka Lolića. Pokušavam da ga nađem, ne znam šta da uradim da ga nađem jer je to autentični dokument, to je strana i po iskucana na mašini, nije puno, ali je jako važan.

Anita Susuri: Da li je to ikad negde objavljivano?

Martin Čuni: Ne, ne, nikako, gde bi to delo bilo objavljeno, ne. Ako je objavljen, možete ga naći bilo gde. Nema ga u našim arhivima, trebalo bi da bude negde u beogradskim, trebalo bi. Tako sam pismo podelio, distribuirao sam ga na mnogo mesta, ali ga nikada nisam našao. Znao sam da će se nešto desiti, da će se nešto desiti pa sam sakrio sva svoja pisma i spise na jedno mesto. Međutim, posle nekoliko godina, nažalost, imali smo ovu malu kolibu u našem dvorištu, moj otac ju je uništio da bi

umesto nje napravio veliku prostoriju, veću. Pa kad su radili našli su dokumenta i sve ih spalili od straha, sva dokumenta koja sam imao su spaljena.

Prijatelji kojima sam dao dokumenta, niko od njih nije mogao da ih zadrži. Neke sam dao komšiji jer ih nisam sve ostavio na jednom mestu, jer sam znao da... a on nije smeo [da zadrži njih] i izgubio ih. Izgubljeni su, nažalost izgubljeni su. Ali imam sve ostale važne dokumente, samo taj nisam mogao da nađem. Bili su mladi. A onda inspektori, "Kako ste bili hrabri da verujete nekome iz SUP-a?" I sumnjali su da sam ja napravio te dokumente ili Tahir Geci. Tahir Geci je bio zet Abudlaha Prapraštice, koji je tada osnovao PKMLSHNJ, marksističko-lenjinističku komunističku partiju Albanaca u Jugoslaviji, koji je zahtevao Albansku Republiku u okviru Jugoslavije, ali ne samo Kosovo, već i sve teritorije naseljene Albancima svuda okolo da postane jedna republika kao i ostale republike i...

Anita Susuri: Pa, kako je organizacija funkcionisala? Rekli ste mi da nije bilo nikoga ko je zauzimao stav ili da je postavljao puno pitanja?

Martin Čuni: Ne, ne, u organizaciji smo bili samo ja i Abdulah, [dok smo se sastajali] sa ostalima na njihovim sastancima {odmahuje glavom u znak poricanja}, oni su me štitili, jesu. Onda je bilo pitanje da su... hteli da zatvore Tahira na bilo koji način, da smo ja ili Tahir sve uradili. Moj odgovor je bio sasvim logičan i činjeničan, to je bila činjenica, da ja i Tahir nismo mogli da pravimo greške kao u tim dokumentima, nisu mogli da budu naši. Razumete? Ali, međutim, nismo ništa od toga napisali. Ne znam ko je to uradio.

Anita Susuri: I kako se onda desilo...

Martin Čuni: Tako...

Anita Susuri: Spomenuli ste da je bila nedelja kad su vas uhapsili?

Martin Čuni: Da, slušajte, dosta su nas pratili. Mislim, pokreti, oni su videli šta ljudi rade, zatvarali su koga su ciljali. Ali onda u zatvoru, u zatvoru sam sve otvoreno rekao. Nisam to otvoreno govorio dok sam bio u organizacijama. Ne znam nikoga ko je govorio otvorenije. To su dokumenti, ja imam dokumente koji su bili u arhivi, ne treba da pričam o tome, postoje stvarni dokumenti, samo to pismo nemam.

Anita Susuri: Šta je bilo sa hapšenjem, da li se dogodilo kod kuće ili na vašem radnom mestu?

Martin Čuni: Ne, ne, rekao sam da su me pozvali da idem na posao.

Anita Susuri: Da, na vašem poslu. Pa su vas odveli odatle i poslali...

Martin Čuni: U Skoplje.

Anita Susuri: Prvo u Skoplje.

Martin Čuni: U Skoplje, SUP u Makedoniji.

Anita Susuri: Zašto su vas poslali u Skoplje?

Martin Čuni: Oni znaju zašto, ja ne znam. Možda pitajte njih? (smeje se)

Anita Susuri: Htela sam da pitam zašto su vas odveli tako daleko i kako je to prošlo? Spomenuli ste da ste očekivali da će vas otpustiti.

Martin Čuni: Da, da, da, ja sam to očekivao, jer ne možete da uđete u more, u vodu, a da očekujete da se ne umokrite. Da budem potpuno iskren sa vama, moje iskustvo nije bilo toliko tragično za mene kao što biste mogli da pomislite. Nisam to doživeo kao nešto jako tragično.

Anita Susuri: Dakle, koliko dugo su vas držali u pritvoru?

Martin Čuni: Bio sam u pritvoru oko... bio sam u istražnom zatvoru dugo vremena, oko otprilike pet godina. U pritvoru oko godinu dana, da, da.

Anita Susuri: Kakvi su bili uslovi u pritvoru?

Martin Čuni: Pa, uslovi, mučenja svakog dana, svakog dana su nas mučili. Poseno na početku, dan i noć. Deset dana, trpeo sam mučenja tokom dana, dok su me noću terali da stojim. Da budem iskren, čuo sam da su ljudi mogli da spavaju stojeći. Ja u to nisam verovao, meni se nije činilo moguće. Ali desilo se da sam zaspao dok sam stojao jer bih pao dok sam spavao. Nakon nekoliko dana vam je sve zamagljeno {okreće glavu u krug}.

[Intervju je ovde prekinut. Ovaj deo intervjuja je vođen 31. maja 2022]

Anita Susuri: Gospodine Martine, govorili smo o periodu kada ste otišli u zatvor, ali pre nego što pređemo na to, pričali ste mi i o jednom drugom periodu u vašem životu, a to je bila vojska, u vojsci Jugoslavije gde ste bili i imali ulogu za koju bih mogla reći da je bila posebnija, vezana za karijeru koju ste izabrali, pa ste radili na Radiju.

Martin Čuni: Da, da.

Anita Susuri: Možete li malo da pričate o tome?

Martin Čuni: Da, tako da sam počeo da radim na Radiju nakon što sam završio vojsku, posle vojske sam počeo da radim, ali sam imao sreće tamo [u vojsci], imao sam sreće [da radim na radiju] što mi je koristilo kasnije u životu. Vodio sam radio-stanicu vojske. Bilo je u vozilu. Studio i kabina su bili pozadi, a veličina prostora bila je skoro kao autobus, veliki autobus. Kao prepolovljeni autobus, veliki autobusi, i na primer studio je imao sve što je potrebno, sav alat, sve što je potrebno za rad je bilo tu, a tu je bila i ova antena. Ogromna antena koja se čula sa udaljenosti od 150 kilometara, tako da je postojao ovaj srednji radio koji se mogao pomerati, sa kojim se mogao raditi, čak i ako je bio u pokretu, a za to vreme, tokom moje službe tamo sam bio deo dva armijska jugoslovenska manevra. Jedan se dogodio na Jahorini u Bosni i Hercegovini, na planinama Jahorine, dok je drugi bio u Vojvodini u oblasti sa terenskim uslovima.

Mislim, veština, umerena praksa za taj posao koji je [bio koristan] kasnije, o tome tada nisam ni sanjao. Međutim, to iskustvo mi je kasnije spaslo život jer su neprijatelji, i nakon bombardovanja, svaki dan od jutra do popodneva, oni, polje Beriša, bacali granate i rakete na visoravni Beriša, minolovcima, praga, svakim oružjem koje su imali. Čak i avionom kada su pokušali da izvrše poslednji smrtonosni napad 27. marta '99, a mi smo imali sreće da nas nisu pogodili. Tamo je tog dana povređeno sedam-osam ljudi, a jedan dečak je poginuo, bio je *hasret*¹⁷ momak, kako narod kaže. Bio je u kući, ali kada je čuo zvukove aviona, pomislio je da su to avioni NATO. A njegova mama je pokušala da ga zaustavi, vikala je, "Stani, ne izlazi! Ne izlazi!" Nije se zaustavio, a čim je izašao, bombe su pale na njegovo dvorište. Zna, pogodile su ga bombe.

Avioni su bili opremljeni kasetnom municijom, koja je bila zabranjena Konvencijom Ujedinjenih nacija, a jedna bomba je bila skoro veličine, veoma mala, ali veoma smrtonosna. Bacili su bombe, imam neke slike koje sam slikao, pale su kao seme na njivu, kako narod kaže. Bombe nisu padale ni dva metra jedna od druge, metar ili dva, a pogođeno je celo brdo Beriša, selo koje je imalo dve mahale, oba naselja. Jedno je pogodio jedan avion, a drugo drugi, jer nisu znali u kom se naselju tačno nalazimo. Međutim, imali smo sreće što nismo direktno pogođeni. Oni su povređeni, u jednom od naselja povređeno je sedam, osam ili devet ljudi, a jedno dete je poginulo.

To se dogodilo otprilike oko osam ujutru, a jedan od mojih prijatelja je rekao, "Nećemo više emitovati program." Jer, istina, nisu stali ceo dan sa raketama i minskim bacačima. Bili smo u velikoj opasnosti i rekli su da ne emitujemo više. Ali, oko podneva, oko podneva Tanjug je objavio da je Radio Slobodno Kosovo bombardovan i uništen. E sad, da nisu emitovali program tog dana, makar i pet minuta, ko ne bi verovao da je Radio Slobodno Kosovo uništen i to bi bilo kao udarac narodu ali i vojnicima, jer mi nismo bili mnogo daleko od štaba. Štab je bombardovan dan-dva pre toga.

¹⁷ Turski: *hasret*, žudnja ili čežnja. U tradicionalnim albanskim porodicama, naziv sa sina jedinca je bio *hasret*. Izraz prikazuje patrilinearnu logiku, želju za sinom, muškim naslednikom.

Bombardovan je i generalštab u Klečki, ali su onda i nas bombardovali, bombardovali su nas i ja sam rekao, "Danas moramo da pustimo program. Slušaoci treba da znaju šta se dogodilo." I moje kolege su se složile. I pripremili smo kratak program, pripremili smo kratak program sa informacijama, vestima i slično. A onda smo uvek prenosili programe dalje od stambenih naselja, jer sam znao, a poznato je, da postoje rakete koje prate radio talase. Da ne dovedem civilno stanovništvo u opasnost, ali i moje prijatelje, znate? Na mesto odakle je trebalo da se emituje otišlo je samo troje-četvoro ljudi, nismo često tamo išli.

A usred Beriše je kamenolom, ima dosta velika rupa, da tako kažem {gleda okolo}, kao ogromna prostorija. I na početku smo emitovali program odatle, u uglu te rupe je bilo drvo kruške i tu smo stavili antenu i... Da, i Nusret Plana, moj kolega, je rekao, "Martine," rekao je, "emitovaćemo program iz te rupe i možda ga bacači mina tamo neće otkriti." {osmehuje se i odmahuje glavom} Rekao sam, "Ne, neću ga emitovati odatle, emitovaću ga sa sredine livade." Hteo sam da emitujem program sa različitih tačaka, razlog je poznat, zar ne? "U redu," rekli su, "kako god želiš."

I antenu smo stavili u mlin za seno, tu je bila ograda na uglu, mi... jer je i padala kiša, da pokrijemo alat, da se ne ošteti i ne pokvasi. Bili smo suočeni sa rupom u kamenolomu. Bilo je nešto, dvesta metara od nas. Ulica, seoska ulica je bila u sredini {opisuje rukom}. I dok se emitovala vest, dok je Nusret čitao vesti (smeje se) granata je pala u rupu, dim i magla. Niko od nas četvoro {podigne četiri prsta} ne bi danas bio ovde (smeje se). Ja, Nusret Plana i još dva mlada tehničara koje smo uzeli iz vojske. Taj osećaj slutnje, osećaj slutnje.

Onda smo emitovali program iz bunkera, napravili smo bunker. Naporno smo radili, pomagali su nam oko bunkera ljudi koji su živeli, omladina, civili, ali i vojnici. Na najvišoj tački Palanika, tačno na najvišoj tački, to je najviše brdo u planinama Beriša. Teren je bio jako težak, puno kamenja, ali smo to nekako postavili. Napravili smo ga oko dva metra visine, a na vrh smo stavili dva drva. I ta baza nikada nije pogođena. Bilo je veoma interesantno, pokušali su da nas pogode, rakete su padale, ali su padale oko baze, nisu mogle da nas pogode tačno u bazi.

Ima jedan zanimljiv momenat, u jednom trenutku je došao jedan dečak, Riza, Riza Beriša je poslao sina da nam donese hranu u novu bazu jer smo napravili bunker i za ekipu. Imao je oblik kišobrana, i bunker i kišobran, šator {opisuje rukama}. Bio je zaštićen sa svih strana i onda je došao dečak, imao je jedva 13-14 godina. I rekao sam... Vikao sam na njega, "Šta radiš ovde?" Rekao je... jer su me u ratu zvali Anton. "Ujka Antone," rekao je, "tata mi je rekao da ti donesem hranu." "Nikada," rekao sam, "ne želim da te vidim ponovo ovde. Idi kući!" A kada se vratio kući rekao je svom ocu, Rizi Beriši, rekao je, "Čika Anton je ljut na mene zbog nečega, ne znam, vikao je na mene" (smeh). Znao je zašto sam vikao na njega. Bilo je bilo teško. Ali nešto je bilo zanimljivo, sve te granate, sve te... deca se više nisu plašila. Navikla su se, navikla su na te stvari.

I još nešto što je interesantno, nakon što smo napravili bunker bio sam na njivi negde u Drenici, oko Čičavice... I onda sam u toj planini pitao vlasnika, iako niko nije rekao ne, za seču drveća. Međutim, ja nisam sekao drveće po redu, bio sam selektivan, nisam ih ravnao do zemlje, kako narod kaže. I vojnici su otišli da nabave drva u toj planini, za svoje bunkere oko Beriše. Došao je vlasnik zemlje, “Šta,” rekao je, “šta radite ovde?” “Čekamo,” rekli su. “Ko ti je to rekao?” “Iskreno, *Baci*¹⁸ Anton” (smeje se). I onda je on poverovao da sam im rekao, ali zapravo nikada nisam, znate. “Martin ti je rekao?” Ah, Martin, “Anton ti je rekao?” Rekli su, “Da.” “Isecite ih sve, bez brige.”

Anita Susuri: Zašto su vas zvali Anton?

Martin Čuni: Anton je bio moj pseudonim tokom rata. Anton, dok su me ljudi koji su me bolje poznavali zvali Martin, ipak u Drenici me zovu Anton do današnjeg dana.

Anita Susuri: Dakle, niste imali nikakve probleme ili?

Martin Čuni: Da, išao sam... vidite, moja porodica je bila u Prištini. Iako sam se nakon nekog vremena javno preselio [kako bih radio za] tiransku Radio televiziju.

Anita Susuri: Dakle, na radiju ste se predstavljali kao Anton, zar ne?

Martin Čuni: Ne, niko od nas se nije predstavljao na radiju. Ne, ne, niko se nije predstavljao na radiju.

Četvrti Deo

Anita Susuri: G. Martine, želela bih da se vratimo na priču o zatvoru jer smo se tu zaustavili kada smo pričali poslednji put. Spomenuli ste da su vas odveli iz Radija [zgrade], tamo su vas uhapsili i prvo su vas poslali za Skoplje. Zanima me nešto više o okolnostima i optužbama, i onda o vašim zatvorskim danima, tim dugim godinama?

Martin Čuni: Da da. Zvali su me, bila je nedelja, 21. mart, prvi dan proleća '82. Otišao sam do ulaza Radija, na kapiji, u dvorištu, znate? Ispred, tačno ispred Rektorata [zgrada], malo pre ulaska u Radio, uveli su me u policijsko vozilo. Ali oni su bili civili, mislim civilna policija. I odveli su me u Sekretarijat unutrašnjih poslova. I posle malo su me ponovo izveli, vozilom. Bio je Lorenc, Lorenc Selmanaj i Hasan Mehmetaj, on je tada bio načelnik policijske jedinice. Ne policije nego tadašnjeg Sekretarijata, dakle visokog rukovodioca Sekretarijata. Zajedno sa Lorencom, koji je bio radnik u Sekretarijatu, odveli su me u Skoplje.

¹⁸ *Bac*, bukvalno značenje je ujak/stric, je izraz koji se koristi iz poštovanja i bliskosti prema starijoj osobi u albanskom jeziku.

U Skoplju je bilo, bilo je... oči su mi bile vezane... pre nego što su me poslali tamo su mi vezali oči i nisam video kuda idem. Ali, pretpostavio sam da je to mesto iznad Skoplja. Ne Idrizova, jer je Idrizova bila zatvor za zatvorenike. I kako sam saznao, pomenuo sam da sam čuo pandure na vratima, to je bio Centar unutrašnjih poslova Republike Makedonije. To je bila jedna njihova jedinica, dva policajca su me danonoćno čuvala kada inspektori nisu bili tu. [Bilo je] mučenja po ceo dan, noću sam morao da stojim mirno u uglu sobe i vrata su ostajala otvorena u toj ćeliji, {gleda okolo}, nije bila veća od ove [sobe]. Dva policajca na vratima.

Do tada nisam verovao da čovek može da spava (smeje se) stojeći, ali sam to iskusio. Ali kad bih zaspao, pao bih i oni bi me budili udarcima. Tako je bilo desetak dana. Kako da kažem, bilo je tu i Makedonaca, ali tu su naši ljudi imali glavnu ulogu, da naši. Tahir Geci je takođe bio tamo, Tahir Geci je bio u tom zatvoru. Njihova namera je bila da ja postanem svedok Tahira Gecija, kao da je i on bio umešan u tu stvar, ali nisu uspeali. Tahira su jednom pustili, a onda su na silu našli svedoke i ponovo ga vratili.

Čim su prikupili te dokaze, šta ja znam, ti dokazi uopšte nisu ni bili važni, evo zašto: samo reč, samo rečenica od vas bila im je dovoljna da izmisle. Na primer, moje svedočenje je bilo tamo, nije bila ni jedna strana, napravili su ga nekoliko stranica duže. A mene, za sebe, uopšte nije bilo briga, da vam pravo kažem. Nisam mario za sebe jer kada neko odluči da uradi nešto, gotovo je. Ali pokušao sam da zaštitim svoje prijatelje, pokušao sam da zaštitim svoje prijatelje. Bilo im je sumnjivo da smo ja ili Tahir napravili statut i dokumente organizacije.

Mnogo su me maltretirali zbog toga... ali bilo je, mislim, zaključak je imao osnovu, zaključak je imao osnovu koja je poricala njihove namere. I rekao sam im, na kraju sam im rekao, “Čak i da smo Tahir i ja želeli, ne bismo mogli da napravimo iste greške koje se nalaze u tim spisima.” A onda im to konačno nije pošlo za rukom. U svakom slučaju to je bila istina, bila je istina. Njihovo ponašanje u zatvoru je takođe bilo... ta mučenja s vremena na vreme, ali kazna je izrečena, uspeo sam da napišem izjavu od dvanaest strana u svoju odbranu tajnim načinom pisanja jer bismo krali olovke i nalazili načine da to uradimo jer pisanje nije bilo dozvoljeno.

I kada sam otišao na sud dao sam izjavu u samoodbrani. Rekao sam, “Mogu li ovo da pročitam?” Gledao me je čudno (smeje se). Imer Terkoku je bio vođa sudskog veća. “Dobro,” rekao je, ali kada sam počeo da čitam (smeje se) to je bilo sve, to nije imalo veze sa mojom rečenicom, već je to bila optužba za svu nepravdu prema nama. Stanovništvu, ne meni lično. I prekinuo me je. Nije mi dozvolio da govorim, bilo je to jedva minut-dva. Zaustavio me je. Rekao sam, “Mogu li ovo da predam u pisanoj formi?” {pruži ruku kao da nešto daje}, “Da,” rekao je, “u pisanoj formi, da.” I našao sam kopiju tog pisma u arhivi posle, da. Imalo je otprilike dvanaest stranica.

I nešto drugo što je bilo zaista zanimljivo je da nisam imao advokata u to vreme, nisam ga imao, mislim, nisam dao dozvolu svojoj porodici da mi nabavi advokata i dali su mi zvaničnog advokata, jer tada ste morali, advokat je bio Srbin. Ali onda su srpski advokat i on hteli da mi pomognu (smeje se), rekao je, “Čuni,” kada je došao red na advokata rekao je, “da li podržavate platformu, zahtev, republiku, koju oni prave?” Rekao sam, (smeje se) “Da,” rekao sam, “ko sam ja da idem protiv zahteva svog naroda?” Prestao je, nije postavljao nikakva druga pitanja i mnogo mi je pomogao.

Odatle u svim oblicima koje sam mogao, naravno, nisam, nisam podneo. Kako da se izrazim, nikad nisam bio oštar niti rekao neku uvredljivu reč, ili šta ja znam, ne, ne. Pokušao sam da budem hladnokrvniji i da govorim činjenice. U svojoj izjavi u samoodbrani sve sam rekao pismeno. Još kad sam išao u Niš i Prokuplje. Inspektor je došao u Prokuplje, dok sam bio u zatvoru samo četiri godine, i rekao mi je... jer sam sada preskočio ovu [priču] jer imam drugu priču dok sam bio u Prištini, ali preskačem na ovu priču sada pošto se odnosi.

Zvao me je inspektor tog mesta i rekao, “Čuni, uzmi ovo i napiši zahtev za amnestiju,” rekao je, “izvini se, reci da si pogrešio, nećeš više i da zahtev za republiku nije u redu.” Rekao sam, “Ne, ne mogu da idem protiv volje svog naroda.” “More,” rekao je, “ovo je za tvoje dobro, obećavam da će ti smanjiti kaznu za pola.” Nije me pozvao da sarađujem sa njim. Nije. Ali on je rekao, “Pazi na sebe, idi svojoj porodici,” rekao je, “i nemoj više da se mučiš sa ovom stvari.” Rekao sam, “Ne, ne mogu,” i to je bilo to.

Pa onda, u zatvoru u Prištini, dolazili su neki... oni su dolazili tamo s vremena na vreme... jer kada sam prvi put otišao u prištinski zatvor, bio sam u ćeliji sa Jakupom Krasnićijem.¹⁹ Poslali su me tamo, nisam sam otišao tamo (smeje se). I tu sam upoznao Jakupa, i ostao sam sa njim nekoliko meseci. Onda su došli po, jer... za dve godine koliko sam bio u Prištini, bilo je mnogo zatvorenika, raznih zatvorenika, dovodili su ih u tu ćeliju. Mehmet Hajrizi, i mnogi drugi mladi, takođe stari. I Muhamer Šabani je došao tamo, bio je student, i jednog dana mi je rekao, rekao je, “Martine,” rekao je, “razmišljam o bekstvu iz zatvora.” Rekao sam, “Nek ti je sa srećom.” Rekao je, “Obezbediću testeru,” rekao je... “Da, naravno,” rekao sam, “ja ću biti tvoj radnik.”

Anita Susuri: Koje je to godine bilo?

Martin Čuni: To je bilo tokom ‘83, ‘83. .

Anita Susuri: Dakle, to je bilo samo godinu dana [od kako ste otišli u zatvor]?

Martin Čuni: Da, nešto više od godinu dana. Više od godinu dana. I neko mu je doneo testeru. Svejedno mi je rekao da je to neko iz porodice, njegova porodica, njegova sestra, ili neko da. Međutim,

¹⁹ Jakup Krasnićij [Jakup Krasniqi] (1951) je kosovsko-albanski političar i bivši vršilac dužnosti predsednika Kosova. On je bivši predsednik Skupštine Kosova.

niko drugi nije znao. Dakle, da bismo sekli zatvorske rešetke, morali smo to da radimo tokom dana jer su stražari bili samo desetak metara od nas. Bilo bi nemoguće da nas ne čuju. Zato smo odlučili da radimo samo tokom noći, kada je padala kiša. Oluci bi napravili veliku buku i mogli smo da radimo bez problema, to smo uradili. Trebalo nam je oko sedam meseci da presečemo rešetke.

U početku je govorio {opisuje prstom}, “Mogli bismo da isečemo samo jednu šipku, jedna šipka je dovoljna. Ako glava može da prođe, čovek može da prođe kroz nju.” Rekao sam, “Ne, ne želim da me tuku za džabe” (smeje se). U svakom slučaju, u nekom trenutku, “U redu,” rekao je. Trebalo je iseći dve šipke, planirali smo da isečemo dve. I prekrili smo posekotine žvakom, žvakom. Boja je bila skoro ista, ne skoro, ali se slagala sa bojom šipki.

Radili smo, pomagali su nam i drugi politički zatvorenici i drugi zločinci. Zanimljivo je bilo da nam je pomogao i jedan Srbin. Srbin iz Uroševca, Rade. Uklonjen je iz naše ćelije pre nego što smo završili posao, ali niko nije rekao ni reč. Ko zna kakvu bi nagradu dobili da nas prijave. I uradili smo posao, a onda je stigla poslednja noć i presekli smo je, uklonili smo ih [rešetke]. Te noći smo morali da napravimo, od ćebadi, od ćebadi, napravili smo konopac, jer je trebalo da izbijemo sa krova. Stigli smo na krov, Muhamer je bio prvi, ja sam bio iza njega. I vezali smo ga za dimnjak, takav konopac {opisuje rukama}.

[Intervju je ovde prekinut]

Martin Čuni: Držao sam konopac, {pretvara se da drži konopac}, dok sam držao konopac tamo, da bi bio manji da se ne bi pocepao, jer smo se plašili da će se pocepati. Čim je Muhamer sišao niz zid, konopac mi se pocepao u ruci. On je pao. U tom trenutku iza sebe sam imao stražara jer je na platformi iznad uvek bila naoružana straža. Vikao je jer nije mislio da može biti neko ko je izašao kroz prozore (smeje se).

Povikao je, “Hej, ko je tamo?” Rekao sam Muhameru, “Beži!” Hteo je da zgrabi konopac i baci ga na mene {opisuje rukama}. Što je bilo nemoguće jer je konopac bio previše lagan, nije mogao da se baci tako visoko. Dao sam mu znak {pomera ruku}, “Odlazi!” A ja sam namerno bio spor, išao sam polako, idući do straže. Ali i on se plašio da mi priđe jer nije znao šta se dešava. I ostavio me je tamo da odem do telefona... da vidim šta se dešava.

Polako sam išao prema njemu, istovremeno uveravajući se da je prošlo dovoljno vremena. On onda opet... Ja sam sišao sa krova, jer je krov bio ovakav {pokazuje veličinu rukama} da se spustim sa platforme, krov je bio nagnut, nije bio običan krov, bio je kos. Polako se približavao telefonu da uzbuni ostale, pa dok ostali nisu došli, zaključio sam da je bilo dovoljno, dovoljno vremena da Muhamer pobegne, i on je pobegao, znate. Onda je počela tortura kao na početku, opet sam dobio kaznu.

Anita Susuri: Pa kako je pobegao, da li je bilo nekih žica...?

Martin Čuni: Ne, ne, pao je u dvorište. Srećom da nije bilo nekih zatvorneih vrata tamo jer je to bilo policijsko dvorište, razumete? Nije bilo potrebe da imate nešto... imao je sreće i pobjegao je.

Anita Susuri: Da li su nakon toga produžili kaznu ili...?

Martin Čuni: Da, da, jesu. Opet su me osudili. Doneli su presudu otprilike u vreme kada sam skoro bio završio sa mojom [prethodnom] zatvorskom kaznom. Dakle, to bežanje, pobjegli smo 14. avgusta, 14. avgusta '83. A Muhamer je otišao u inostranstvo koristeći dokumenta svog brata. Ali Italijani su ga zamalo poslali nazad. Tražio je pomoć od crkve, neko g aje naučio, tražio je pomoć pd crkve i onda su ga sveštenici poslali jer su imali pravo da to urade, poslali su ga u Švajcarsku. U Švajcarsku ili Francusku, nisam siguran. Ali poslali su ga iz Italije jer ga Italija nije primila.

Anita Susuri: Dakle, on je pobjegao.

Martin Čuni: Da, on je pobjegao.

Anita Susuri: On je pobjegao.

Martin Čuni: Da.

Anita Susuri: Zanima me da li možete još malo da nam opišete prištinski zatvor, kako je bilo, sistem unutar zatvora, organizacija? Na primer, kakve su bile ćelije? Posete?

Martin Čuni: Ćelije su bile bedne, danas su drugačije, povećali su ih. U ćelijama nije bilo vode, nije bilo ničega. I spavali smo na podovima, spavali smo na podovima. Bilo je trenutaka kada je bilo toliko ljudi da nisi mogao ni da legneš. Da, to je bilo moje iskustvo. Zatvorske šetnje su bile vrlo kratke. Pustili su nas samo jednom u toku dana, da odemo u kupatilo. Osim toga, imali smo ovo, ovu plastičnu činiju tamo u sobi, to je bilo jadno, bilo je jadno.

Ali postojala je velika solidarnost među ljudima, bilo je pomoći. I mi smo imali takav sistem, sistem dogovora, odmah smo znali ako neko [novi] dođe, ili neko izađe, šta se dešava, to smo radili tako što smo pisali po zidovima. Za mene je to bio sistem sličan onom u Prištini... samo je hrana bila malo, malo drugačija. Vrlo loše, ali je bilo čistije, bilo je čistije. U Prokuplju, Nišu je bilo gore, baš gore. Meso smo jeli samo kada je bio neki praznik. Stavili bi malo kože ili tako nešto, ali to uopšte nije bilo jestivo, bilo je veoma jadno.

Pomenuo sam solidarnost ljudi u zatvoru, bilo je ljudi, neki ljudi koji to nisu mogli da uzmu za primer, nisu mogli da podnesu. Nisu bili pripremljeni, takođe su bili veoma mladi i... Za vreme boravka u zatvoru spasao sam tri osobe od smrti, od samoubistva. Neću da pominjem nijedno ime, jedan od njih

je bio Srbin, u Prokuplju je bio Srbin. On je napravio omču. Zato što su me u Prokuplju stavili bliže straži, jer sam pokušao da pobeegnem. Tako su mogli da se postaraju da sve čuju bez ikakvih problema. I u toj prostoriji, ta soba je imala toalet, to je bila jedina soba koja je imala toalet, druge sobe ga nisu imale.

Dakle, taj dečko je bio unutra zbog krađe, a nije prošlo ni nedelju-dve i partner ga je obavestio da... {rukama signalizira da je nešto gotovo}. Bilo je gotovo. I on se jako rastužio, i počeo je da je priprema. Sad sam primetio da pravi omču [sprema], napravio je konopac, da bi mogao da se obesi tokom noći. Tako je on radio na tome, a ja sam mu dozvolio, i jednog dana sam mu ukrao konopac. Ukrao sam ga. Otišao je u kupatilo, držao ga pod jastukom. Otišao je u kupatilo i ja sam ga uzeo, kada smo izašli u šetnju bacio sam ga u smeće. Nije bilo šanse da završi ono što je započeo. Tada je neko u Prištini hteo da dira struju u kupatilu. {Podiže pogled i opisuje prstom} Znaš gde su žice za struju, ustao je i počeo je da dodiruje žice, ja sam ga spustio. U svakom slučaju, ubedio sam ga. Još jednog sam ubedio razgovorom, dva Albanca i... život te napravi jakim, znaš.

Ne mogu da ne pomenem još jedan zanimljiv slučaj jer je lekarska profesija veoma humana profesija, a oni imaju ovu zakletvu, Hipokratovu, koja se izgovara kroz vekove, i da... Imao sam sukob sa načelnikom ambulante u Nišu. Kako sam završio u sukobu? Kada je počelo trovanje na Kosovu, pozlilo mi je jer sam uvek imao problema sa grlom, a u istoj ćeliji sa mnom je bio i Mislim Dobruna iz Đakovice. Poslali su me kod doktora. Čim sam ušao u sobu pitao je, "Šta se desilo," rekao je, " sa onim pozorištem tamo na Kosovu?"

Pitao sam, "Koje pozorište?" "Ponašaju se," rekao je, "kao da su otrovani, kao da..." Rekao sam, "Može se glumiti," rekao sam, "ti si profesionalac, znaš. Odrastao čovek može da glumi, učenik, srednjoškolac, učenik osnovne škole, ali dete u vrtiću ne može da glumi." Tamo smo počeli da se svađamo, on je povisio ton, ja sam povisio ton, umalo smo se fizički posvađali. Ali nije se žalio na mene čuvarima. Rekao je, "Hajde da se sada vratimo na medicinu," rekao sam, "Ne želim ništa od tebe" (smeje se), "Izvini?!" Rekao sam, "Ne želim ništa od tebe." I vratio sam se, pozvao je čuvara, vratio sam se u ćeliju bez uzimanja lekova.

Muslim me je pitao, "Martine," upitao je, "šta su ti dali?" Rekao sam, "Ništa." "Kako?" Rekao sam, "Nisam ništa prihvatio od njega" rekao sam mu. "Zašto bre," rekao je, "nisi ništa uzeo, ti patiš." Ali, prošlo je. Onda sam drugi put patio od upale bubrega od hladnoće. Ni na zemlji, ni na nebu, medicina ne poznaje nijedan drugi bol koji boli koliko bol u bubrezima. Muslim je odmah primetio jer je imao problema sa bubrezima. Rekao je, "Martine, nadamo se da imaš kamen u bubregu i da nemaš upalu bubrega, jer to može dovesti do dijalize."

Tri uzastopna dana i noći nalazio sam se u uznemirenom stanju, stalno u pokretu, ne mogu da izdržim da stojim na jednom mestu duže od minut-dva. Udovi su mi se ohladili {dodiruje udove}. Četvrtog dana su me poslali kod lekara. Stigli smo do Hitne pomoći, do načelnika, tamo je bio jedan njegov

kolega. Pomno me je pregledao, a znaš šta je šapnuo svom kolegi? Doktor je rekao, “*Ovaj je gotov,*” [govori na srpskom] što znači “Ovaj čovek je gotov.” Pitao sam se šta to znači. Da sam bio slab i dozvolio da me strah obuzme, zaista bih bio osuđen na propast. Međutim, doktor je dao jednu injekciju i ništa više. Zatim su me vratili u ćeliju, gde sam postepeno počeo da se oporavljam.

Kada sam kasnije nakon boravka u zatvoru otputovao u Nemačku, medicinski radnici su me obavestili da mi je jedan bubreg oštećen i pomeren, zbog čega je manje funkcionalan od drugog. Ipak su mi pružili neophodan tretman i od tada više nisam naišao na komplikacije (smeši se), jer sam razvio otpornost.

Anita Susuri: Možda se bubreg pomerio zbog svog tog nasilja?

Martin Čuni: Da, sigurno, sigurno.

Anita Susuri: Zanima me da malo više o periodu kada ste pokušali bekstvo, mislim, kada ste pomagali pri bekstvu, da li su vas tada poslali u drugi zatvor? Ili je to bilo kasnije?

Martin Čuni: Ne, ne, kasnije. Prvo sam bio u Prištini, kasnije su me poslali u Prokuplje.

Anita Susuri: Zašto su izvršili tu promenu zatvora?

Martin Čuni: Zatvor je postao prepun i nije moglo ništa drugo da se uradi. U zatvoru u Prokupju, na primer, uglavnom su bili samo Albanci, Srba nije bilo. Kada bi neko bio zatvoren zbog krađe, na primer, tamo bi bio mesec dana i bio bi pušten. Dosta zatvora je bilo ispunjeno Albancima. Oni su u tom desetogodišnjem periodu bili zatvoreni, svaki treći Albanac. Od tri dana do 20 godina zatvora. Nešto oko... samo novinari, bilo ih je više od 300, samo novinari, sad možete da zamislite. U zatvoru, profesija... nije bilo manje od novinara.

Anita Susuri: Kako ste uspevali da održite komunikaciju sa drugim Albancima koji su bili politički zatvorenici unutar tog zatvora? Da li je postojao poseban kod koji ste koristili ili ste otvoreno razgovarali?

Martin Čuni: Kada smo bili lice u lice, inače preko... retko smo razgovarali, skoro nikada, ne. Čak bi i komunikacija jednom prilikom bila velika stvar, pričali smo jedni sa drugima ali ne toliko da smo mogli puno da otkrijemo. Jer, da je u pitanju bilo nešto što ne bi trebalo da se zna, nije bilo potrebe da bilo ko to sazna.

Anita Susuri: Spomenuli ste da ste slali pisma svojoj deci?

Martin Čuni: Da, da. I u Prištini i u Prokuplju sam slao pisma. Na kratko bi nam pozajmljivali olovku. Ipak, u Prištini sam pronašao način da tajno šaljem pisma. Na primer, pažljivo sam stavljao parče papira između stranica knjige {spaja dlanove}, nabavio sam lepak sa koverti. Znae šta je lepak sa koverti?

Anita Susuri: Da.

Martin Čuni: Da bih spremio pismo, morao sam da navlažim kovertu i protrljam je po stranici knjige. Onda bih polako postavio svoje gusto napisano pismo između stranica knjige. Devet godina nakon što su me pustili iz zatvora, pronašao sam neka od tih tajnih pisama među stranicama mojih knjiga.

Anita Susuri: Dakle, vaša porodica nije uspela da nađe pisma?

Martin Čuni: Ne, moja porodica nije mogla da ih nađe, inspektori ih nisu našli, a kamoli moja porodica (smeši se) i nisu ni morali. Ipak, to nisu bila pisma za moju porodicu. Redovno sam pisao pisma kao ova ovde {gleda ka stolu}, redovno sam pisao. Svake druge nedelje...

Anita Susuri: Pisali ste svoje uspomene ili šta?

Martin Čuni: Izvinite?

Anita Susuri: Vaše uspomene ili...?

Martin Čuni: Ne, ne, pisma, onoliko pisma koliko sam mogao, da.

[Intervju se ovde prekinuo]

Martin Čuni: Tokom cele godine, na primer, dobijali su dva pisma mesečno, što je ukupno 24 pisma, od kojih je samo pet-šest pisama prošlo do kraja godine. A ona koja su poslana krajem godine su došla odjednom (smeši se). To znači da je samo mali deo pisama isporučen. Ali nikad nisam prestao [da pišem]. U Prištini i Prokuplju to smo mogli da radimo. Drugačija je bila situacija u Nišu, gde su olovke i sveske bile dozvoljene. Kada sam iz Prokuplja prebačen u Niš, jasno sam im rekao, "Ako mi ne dozvolite da izađem da radim sa prijateljima, onda neću ni da izlazim." Odbili su moj zahtev i više nisam izlazio. I pisao sam sve vreme. Ali problem je bio u tome što nam nisu dozvolili da sačuvamo bilo šta od svih zapisa koje smo zapisali, svih pisanja, nisu nam dozvolili da zadržimo nijedno od njih, bilo je... Kada smo se samo motali okolo, bili smo više slobodni da radimo šta god želimo, ništa strašno. Ostao sam sve vreme u izolaciji, zatvor u zatvoru.

Anita Susuri: Koliko godina ukupno ste bili u izolaciji?

Martin Čuni: Sve ukupno je trajalo osam godina. Zato što u istražnom zatvoru ostajete izolovani. Postojala je specijalna jedinica prvenstveno namenjena albanskim pojedincima, ali je bilo i zatvorenika. Uvek sam pravio kopije svih pisama koje sam pisao, zadržavajući jednu kopiju za sebe dok sam drugu slao, jer sam znao koliko će pisama biti isporučeno. Ali kada je sreća na tvojoj strani, uvek sam imao neku vrstu nade da ću jednog dana moći da ih zadržim. I šest meseci pre mog puštanja, Međunarodna komisija Crvenog krsta došla je u naš zatvor prvi put posle 45 godina, posle Drugog svetskog rata. I onda, da se samice ne bi zatvorile, nisu nikoga ostavljali, izveli su i mene, ali pošto sam odbio da radim, premestili su me sa starcima. Stari i bolesni, jer je bilo zatvorenika sa svim vrstama bolesti, šta ja znam, a bili su nesposobni za rad.

Moji prijatelji su odmah drugog dana poslali poruku, “Martine, ako ne... Ako ti daju da radiš, nemoj da odbiješ, možda ćeš se razboleti i preostaje ti samo šest meseci,” znate. “U redu,” rekao sam, “da.” Nije prošlo ni pet dana, a pride mi staratelj i kaže, “Čuni,” kaže, “hoćeš da radiš?” Nisam mogao odmah da kažem da. Rekao sam, “Gde?” “Ne ovde,” rekao je, “bićeš u ekonomskom delu, dalje od zidova.” To im je bio cilj, tako da ne bih bio u kontaktu ni sa kim od drugih zatvorenika koji su bili tamo, da im ne ostavljam nikakvu poruku.

“Da,” rekao sam. “Pokupi,” rekao je, “stvari koje imaš, odeću i stavi je u cebe, doći ću po tebe za pola sata i poslaću te tamo.” Uzeo sam spise koje sam imao, stavio ih u svoju odeću. Mislio sam u sebi, ako me pretresu naći će ih, ne mogu mnogo da uradim, ali neću mu sada lično reći (smeje se). A on je došao kod mene i rekao, “Čuni, imaš li kod sebe nešto što je zabranjeno?” Rekao sam, “Šta bih mogao imati sa sobom što je zabranjeno?” Rekao sam, “Samo sam tri dana van izolacije.” (smeje se) Nije me proverio. Sve sam ih poneo sa sobom, kad sam otišao tamo, u ekonomski odsek. Mesto gde smo bili tamo je bilo puno bodljikavih žica, baš kao i kasarna. Bilo je stražara, ali nisu bili previše oštri. I bilo je plastenika, bilo je farmi, bilo je svega.

Gledao sam po mestu, u tom ogromnom dvorištu. Tamo je bilo puno drveća... Uzeo sam sve svoje spise, stavio ih u plastičnu činiju i zakopao sam ih blizu drveta, osiguravajući da ću moći da ih povratim tokom noći. Bila je jedna sveska da... u jednom slučaju, Šerif Konjufca, pošto je Šerif takođe bio sa mnom, njegov brat je došao u posetu. Izašao je u grad i rekao, “Martine, dolazim u polje kukuruza,” rekao je, “i možemo mu nešto dati.” Šerifovom bratu sam poverio svesku koju je ranije podelio sa mnom. Posle dva meseca koliko sam izašao iz zatvora, u toku noći sam otišao i uzeo ostale koje sam stavio u plastičnu činiju. Izvukao sam ih iz zemlje. Veoma redak slučaj, zaista.

Anita Susuri: Sada ih imate?

Martin Čuni: Da, da. Da, da, neke od njih sam objavio, neki od njih još uvek nisu objavljeni.

Anita Susuri: Šta je sa pismima vašoj deci, da li su ih dobila, da li su došla do njih?

Martin Čuni: Ona koja imam ovde, originale, ta da, druga ne. Ipak, dobio sam sva pisma, ona koja sam pisao. Ali sva su bila književna. Pisao sam i svojoj ženi. Svojoj ženi sam puno pisao.

Anita Susuri: Koji je bio sadržaj tih pisama, na primer, kako provodite dane ili...?

Martin Čuni: Ne, ne, ne, više književna pisanja. Nisam vodio dnevnik jer je bilo malo apsurdno i nekako nemoguće da mislim da će ti zapisi ikada izaći odatle. Ali, uprkos tome, nikada nisam gubio nadu (smeši se).

Anita Susuri: Ranije ste spomenuli da su vas u početku osudili na osam godina.

Martin Čuni: ...da, malo pre puštanja na slobodu, bilo je dve godine posle izbijanja, zbog ovog dela su me priveli istražnom sudiji u Prištini. I pitao sam, "Zašto sada?" Rekao je, "Izgubili smo dokumente." Tada je bilo nemoguće izgubiti dokumente. Ali, da slučaj ne bi prekoračio rok zastarelosti, jer u slučaju da prođe dve godine, a ne donese se odluka... bili ste tu, da niste, drugo je... i da nije došlo do suđenja, nema posledica. Ali, posle dve godine i dalje sam bio pod istragom i treći put su me priveli i to malo pre nego što sam odslužio kaznu. Ali kod kuće sam im rekao... moji prijatelji bi rekli, "Ne, nećete dobiti kaznu jer je prešla rok zastarelosti. Prošlo je tri godine ili četiri. Nećete biti ponovo osuđen."

Rekao sam, "Nisam bio pod istragom samo zbog toga, i da me prošetaju i dovedu u Prištinu na istragu kod istražnog sudije." Kod kuće sam ih upozorio, "Ne očekujte da ću biti pušten na određeni datum, jer će mi se još jednom suditi." I to se zaista dogodilo. Mislim, morao sam da pripremim svoju porodicu jer je to bilo nešto... Sudija iz Sarajeva je nadgledao suđenje. Tada su dobijali pomoć iz cele Jugoslavije, dolazile su sudije i tužioci iz cele zemlje. Čak se sećam, prezivao se Markulj. Bio je star.

Pitao sam ga, "Tokom svoje karijere, da li ste ikada nekoga sudili za nešto poput ovoga?" "Ne," rekao je. "Ne," rekao je, "ali ću vam nešto iskreno reći," rekao je, "prema zakonu, za vaše delo je predviđena kazna najmanje godinu dana, a najviše dvanaest godina." Hmm? Da je sudija Albanac, verovatno se ne bi usudio da mi izrekne minimalnu kaznu. Nikad se ne bi usudio da to uradi. Rekao je, "Osudiću te na godinu dana," rekao je, "ne mogu da idem ispod toga," rekao je, "ali, dodavanjem još jedne kazne, smanjili smo tri meseca. Dakle, služio sam devet godina bez tri meseca. Sve sam otslužio.

Anita Susuri: Spomenuli ste ranije da ste bili vezani za rešetke tri meseca?

Martin Čuni: Ah da, posle pokušaja bekstva, da. Bio sam okovan za rešetke tri meseca po naređenju Mehmeta Lumija. Tada je bio načelnik Sekretarijata unutrašnjih poslova Kosova. I kako sam to saznao? Bio je tu Demuš, veoma ljubazan čuvar. U stvari, jednom mi je rekao, "Martine," rekao je, "izjavu koju ste dali o bekstvu u naše ime," rekao je, "mi sami ne bismo mogli bolje da je artikulišemo." Razumete, mislim, to je bilo takvo olakšanje za dežurne stražare da su oni najmanje krivi.

U svakom slučaju, Demuš mi je jednog dana rekao... Bio sam okovan u ćeliji broj 3 i šipke su mi urezane {dodiruje zglobove} u kožu. I rekao sam mu, rekao sam mu, "Olabavi ih malo *bre*." Rekao je, "Kunem se Bogom da ne mogu jer si ovde po naređenju Mehmeta Lumija. Ako saznaju da su [olabavljeni]... biću otpušten." Imao sam drvenu dasku za spavanje, noću i danju.

Anita Susuri: Bili ste [vezani] non-stop tri meseca?

Martin Čuni: Tri meseca non-stop, dok sam bio u ćeliji broj 3.. Eh, znate li kako sam izašao odatle? (smeši se) Jer za više... Jedan zatvorenik kojem je ostalo još godinu i po dana zatvora i... ali pre pravosnažne presude hoće da poslednji deo zatvorske kazne provede u samici. U mislima, poslednje nedelje ili mesece u zatvoru, želeo je da ih provede u samici i u slučaju da ga ispituju, rekao bi, "Izašao sam iz samice, nisam mogao da prenesem nijednu poruku" ili kako bih znao (smeši se). Pametnjaković.

Insistirao je i insistirao. Pošto sam bio u samici, izveli su me odatle i poslali u ćeliju broj 1 u kojoj je on bio, a njega su doveli u ćeliju broj 3. Kada sam otišao u ćeliju broj 1, video sam da su obrijali zatvorenike, glave, ali im je skalp bio krvav {pravi se da se češe po glavi}. Pitao sam, "Šta se dešava?" "Vaške," rekli su, "nas ubijaju." "Kako to?" Rekli su, "Pa, da." "Pa, zašto nisi tražio da...?" {dodirne glavu}. "Pa..." {sleže ramenima} Nisu se usudili da traže pomoć.

Kada je došao upravnik zatvora, rekao sam mu nekoliko oštrih reči, "Ovo se nije ni dešavalo u otomansko vreme, da se ostavi neko u takvom stanju." Rekao je, "Zašto nam nisu rekli," rekao je, "kako smo mogli da znamo?" U svakom slučaju, kada je došlo vreme da izađe iz zatvora, mislim da odsluži kaznu od godinu i po, dobio je pravosnažnu presudu kojom je osuđen na tri godine, duplo od poslednje kazne. Ali, imao sam sreću da sam ranije bio van samice, jer bi me ko zna koliko dugo tamo držali (smeje se). A on je bio... eh, ta ćelija. Ćelija broj 3 nije imala čak ni svetlo, pošto je bila pokrivena šperpločom {opisuje rukama}. Nije bilo čak ni svetla. Nikad ga nisi imao. Svetla je bilo samo kada je upaljeno, da li zbog jela ili...

Anita Susuri: Te ćelije su pravljene za zatvorenike koji su počinili teže zločine ili su bile tako...?

Martin Čuni: Da, za... bile su... to je bila samo jedna ćelija {gestikuliše jednim prstom} jer nije bilo mogućnosti da se imaju druge. Zato je, bilo je puno zatvorenika koji... ljudi su jedva stajali u ćelije. Postepeno bi ih izvodili. Zato su svi istražni zatvori u Jugoslaviji bili prepunjeni našim ljudima, Albancima.

Peti Deo

Anita Susuri: Dakle, kada ste bili pred kraj služenja zatvorske kazne, da li ste znali da je kraj blizu...

Martin Čuni: Da, da, čim se druga presuda završila, da, da.

Anita Susuri: Kakvi su bili ti dani kada ste znali da će vas pustiti?

Martin Čuni: Ah, da (smeši se). Tamo se desila još jedna stvar neposredno pre nego što sam krenuo. Onda u paviljonu ekonomije stražari su prestupnicima preneli glas, “Pazite, Albanci truju naše žene,” znate, gde su bile životinje. Neko nam je rekao. Odmah sam zatražio da se vratim u samicu. Bez ikakvih daljih diskusija. Postao sam nedisciplinovan, što znači da se nisam pridržavao pravila. To je bilo potpuno zabranjeno, jer smo tamo imali kuhinju u bašti, a ne u zgradi u kojoj smo boravili. Dakle, ispred te kuhinje je bio mali električni šporet gde su mleko grejali oni koji su imali farme, a ne bilo ko drugi. Ako bi neko tamo bio uhvaćen, poslat bi u samicu.

A onda bih otišao i uzeo ga usred dana, oni bi nam dali [mleko] jer smo mi njima davali povrće. Ja i Šerif smo čuvali povrće. I uzeo bih mleko, spremao čorbu. Pretvarali su se da me ne vide, jer su mislili da pre nego što odem kući, želim da uđem unutra i kontaktiram druge zatvorenike. I na kraju da opustim kraj ove diskusije, poslednjeg dana kad sam spremao čorbu i neko je došao... jer nas nisu pustili tačno na dan kada smo krenuli. A Šerif me je tražio svuda unaokolo. Došli su, zvali su da im kažu da nas puste obojicu. Ja i Šerif Konjufca smo pušteni istog dana, otac predsednika Skupštine.

Anita Susuri: *Mhm* {onomatopeja}, [otac] Glauka Konjufce²⁰ [otac].

Martin Čuni: Glaukov [otac], da. On je bio moj kolega jer je bio novinar Televizije [Priština]. Svuda me je tražio i kada me je našao, ja sam bio tamo i pravio gulaš za večeru. “Martine,” rekao je, “gde si?” Rekao je, “Pustili su nas, tražio sam te svuda.” “Oh,” rekao sam, “dođavola! Sad nećemo da večeramo” (smeje se). Počeo je da viče, “Da li si... kako uopšte možeš da razmišljaš o večeri sada.”

Anita Susuri: Dakle, to je bila neka vrsta vašeg posla tamo, vaša aktivnost?

Martin Čuni: Da, da, u bašti sa prozorima, bilo je pokriveno. Bila je još jedna zanimljiva situacija sa Šerifom, jednog dana mi je rekao, “Martine,” rekao je, “kako to da se nikada nisi naljutio, niti jednom.” Rekao sam, “Vidi, Šerife, reći ću ti nešto, čak i kad bi Niš izgoreo do temelja sad, ja se ne bih naljutio,” “Zaboravi, ko bi se naljutio da Niš izgori!” (smeje se).

Anita Susuri: (smeje se) Kako ste posle stigli u Prištinu, da li je bilo nekih...

Martin Čuni: Eh da, to je veoma zanimljivo (smeje se). Dok sam čekao, u tom trenutku smo znali da kao Albanci moramo da dobijemo papire za oslobađanje ili kako se to zove. A mi smo čekali ispred

²⁰ Glauk Konjufca (1981) je kosvsko-albanski aktivista, novinar i političar koji je bio predsednik Skupštine Kosova od 22. marta 2021.

vrata direktora zajedno sa Šerifom. Došao je prijatelj, advokat (smeje se). Ja sam sa njim davno radio kao nastavnik, mislim bili smo kolege. Kada me je ugledao, zagrlio me je {pretvara se da ga zagrlji}. “Šta ti radiš ovde?” Rekao sam, “Pustili su nas,” rekao sam, “ali će nas ostaviti da čekamo ovde celo popodne jer nam neće dati papire za oslobađanje. Tako da ćemo biti ovde do noći.” To znači da ćemo celu noć samo obilaziti Niš.

Rekao je, “Ne brini,” rekao je, “čekaću te do sutra, tamo ispred vrata napolju” i sačekao nas je. Doveo nas je, Ragip Gubetini, bio je dobar prijatelj. Rekao sam mu, “Možemo li u Niš da se javim kući jer moja majka ne zna, oni ne znaju. Plašim se da će se onesvestiti.” “Da, naravno,” rekao je, “ja sam vaš radnik.” Kakva sreća. Pozvao sam kući i moja žena je bila toliko iznenađena da nikome nije rekla. Tamo su bili prijatelji i moja majka, ali im nije rekla. Ali rekla je mom ocu i nekim gostima koji su se družili u bašti, a da nije rekla ostalima unutra. A kad sam se vratio, dvorište mi je bilo puno ljudi koji su me čekali, ceo komšiluk, svi.

Žena iz komšiluka, jer ovi su... Sve sam napisao. Bila je bolesna i saznala je da dolazim i rekla je sinu, oko podneva, rekla je, “Možeš li mi doneti stolicu i staviti je kraj prozora jer želim da vidim Martina kada dođe.” I čekala me je do popodneva. Posle nekog vremena sin joj je rekao, “Mama, moraš nešto da pojedeš, dođi,” rekao je, “Nastaviću da gledam i javiću ti.” Čim su zamenili mesta, ja sam stigao, a ona nije stigla da me vidi (smeje se).

Anita Susuri: Htela sam da vas pitam još nešto... šta je bilo...

Martin Čuni: Nisam očekivao zatvor... očekivao sam da će zatvor biti još više, da će biti teži. Ali kad je onaj doktor rekao, “Ovaj čovek je gotov,” znate, hteo je da... znao je jako dobro težinu tih reči. Hteli su da, ne samo da budemo gotovi, već da [poludimo] {okreće ruke oko glave}. Ali nisu uspeali.

Anita Susuri: Već je bila ‘90. kad su vas pustili.

Martin Čuni: ‘90.

Anita Susuri: ‘90. godina.

Martin Čuni: ‘90-e se desilo nešto zanimljivo, te noći, tog dana kada je ubijen Rahman Morina. I kada bi prijatelji dolazili, moji prijatelji bi rekli, “Zašto nisi pre došao?” (smeje se).

Anita Susuri: Dok ste bili u zatvoru, da li ste imali neke novine, na primer, ili da li ste mogli da slušate vesti o onome što se dešava?

Martin Čuni: Osam godina nisam imao radio, televiziju ili bilo šta. Bio sam odvojen od sveta osam godina. Nisam znao ko su bili novi glumci, ili ko je šta postao, ništa.

Anita Susuri: Dakle, nakon što ste saznali šta se sve desilo, jer '90-e su bile teške godine. '89. se promenila Konstitucija, kosovska autonomija je ukinuta i ljude su otpuštali sa poslova. Kakve su bile te godine, kako ste proživeli te godine?

Martin Čuni: To nije bilo iznenađujuće za nas, sve smo to očekivali. Kada bi moji prijatelji dolazili, obično bih naučio nešto novo. Ali nisam mogao da dobijem druge informacije sa vesti ili slično, ne. Nisam imao televizor osam godina.

Anita Susuri: Dakle, kako je bilo tokom '90-ih, mislim da ste spomenuli da ste '91. otišli...

Martin Čuni: Tokom '90-ih godina. '91, '91. sam bio tamo sa Kosova, mislim sa tadašnje Radio televizije, dobio sam otkaz. Poslat sam u Tiranu kao reporter da izveštavam o Skupštini Albanije, izveštavao sam za Radio Zagreb, otprilike dva-tri meseca. Jer sam davno bio u Albaniji. Imao sam tamo neke prijatelje, jesam. Ispričaću vam jednu zanimljivu priču. Ti prijatelji me nikada nisu zaboravili, a nisam ni ja njih, iz Skadra, imao sam neke prijatelje iz Skadra. Zajedno sa Ali Balijem i rođakom Đerđa Fište, Tonijem Fištom, u to vreme su radili za Radio Skadar.

Pa kad sam otišao tamo, pomislio sam da ih posetim. Rikard Larja mi je rekao, "Martine, reci mi kada planiraš da ideš jer i ja želim da ti se pridružim." Pošto je i sam bio iz Skadra, izrazio je želju da krene sa mnom. Odgovorio sam, "Naravno, nema problema." Naša prva stanica bila je Tonijeva kuća koja se nalazi u centru Skadra. Rikard i Toni su bili bliski prijatelji, *bam bam* {onomatopeja} na vratima, vrata su bila otvorena, on je ušao {ponaša se kao da otvara vrata}. Na vratima kuhinje, otvorio je kuhinjska vrata, a žena je ležala na kauču. Bila je obučena, ne pokrivena, ali obučena.

A on joj je rekao, "Molim te, ustani, Martin Čuni je stigao," i naglim pokretom *baff* {onomatopeja}, ona je ustala. Pozdravili smo se kao da smo se već 500 puta sreli. Bio je to dirljiv trenutak i skuvala nam je kafu. "Tonin će se vrlo brzo vratiti, otišao je na pijacu po neke stvari i uskoro će se vratiti." Dok je spremala kafu, vratio se Tonin. Kada me je video, ostao je bez reči. Njegove suze {dodiruje oči} baš kao kiša, kako ljudi kažu. Posle nekog vremena se sabrao. Rekao je, "Martine Čuni, zahvalan sam što te je Bog poslao. Prošlo je tri meseca otkako je moja žena mogla da ustane bez pomoći, ali je ustala od emocija."

Koliko su puta pričali o meni? Koliko puta... nikad me nije ni videla. Koliko se puta moje ime pominjalo među prijateljima, poznanicima ili... rekli su mi, "Martine, tokom tih devet godina dok si bio u zatvoru, svaki put kada smo sreli prijatelje iz Prištine, naš pozdrav je bio jednostavno 'Martin'" {podiže pesnicu}. Devet godina {podiže kažiprst}. Jer to je psihološki fenomen da bi se iz emocija moglo nešto dogoditi. Njegova žena je ustala.

Anita Susuri: Da li ste imali neki kontakt sa njima pre zatvora, mislim, ne samo '72. kad ste bili u Albaniji, već...

Martin Čuni: Posle '72. jesam... imao sam non-stop kontakt sa ljudima koje sam sreo '72. Ah, dobro je što ste ovo spomenuli jer me je podsetilo na slučaj koji se desio u vojsci. Prijatelj iz Drenice je dobio časopis pod naslovom *Shqipëria e Re* [na albanskom: Nova Albanija], ali na engleskom. Časopis je bio veoma opsežan, sa ilustracijama, neverovatan. Metuš Kolši je bio taj [koji ga je posedovao]... vojnik. Međutim, on je oklevao da ga drži u svojoj fioci, pa ga je poverio meni, na Radio stanici.

Rekao mi je, "Martine, možda ovde niko neće da proverava," rekao je, "zadrži to." Njegovi prijatelji su bili svesni situacije. I ostavio sam ga tamo. Nažalost, jedan policajac je slučajno naišao. Tako da je to prijavio direktno glavnom komandantu. Ovaj oficir je bio mladić iz Mitrovice, srpskog porekla, još se sećam njegovog prezimena, Bašačervič, rekao je, "Martine, treba da sakriješ časopis," rekao je, "jer je neko video." Ralič, bio je čin oficira. I rekao sam sebi, znam šta ću. Shvatio sam da bi sakrivanje samo pogoršalo situaciju. Čekao sam, posle izvesnog vremena komandant me je pozvao na izveštaj, glavni komandant {podiže kažiprst}. I otišao sam, znao sam zbog čega.

Tako je počeo da ide u krug. Ponašao sam se kao da nisam svestan šta se dogodilo. Rekao mi je, "Da li ste slučajno videli časopis iz Albanije?" "Uh, da," rekao sam, "da, komandante." Pitao je, "Odakle ti to?" "Ohhh," rekao sam, "Ja sam unapred platio albanske časopise preko *Jugoslovenske knjige*. Za pedagoški časopis *Arsimi popullor* [na albanskom: Folklorno obrazovanje] i za *Mësuesi* [na albanskom: Učitelj]." To je tada bilo retko. Rekao sam, "Preplaćen sam na albanske časopise," "Kako to misliš," rekao je, "preplaćen?" Rekao sam, "Preko *Jugoslovenske knjige* možete naručiti šta god želite iz celog sveta." "Je l' tako?" nije znao.

Anita Susuri: Znači, to je bila istina?

Martin Čuni: To je bila istina. To je bila istina. Rekao sam, "Da, pa, u vezi sa ovim časopisom koji trenutno imam," dodao sam, "da li su mi ga poslali greškom ili namerno," rekao sam, "Ne znam." Da li razumete? (smeje se). Oh, da, moj prijatelj [postao je nervozan] kada je saznao, plašeci se da mu ne otkrijem ime. Kao da bi (smeje se) to bilo tako sramotno. Pitao je, "Mogu li da pogledam?" Odgovorio sam, "Naravno, nema potrebe da ga vraćam jer je na engleskom," rekao sam, "Uopšte ne znam engleski," "Oh." Nikada me više nije zvao. Posle mesec i po dana, komandir me je još jednom pozvao, osetio sam da se nešto sprema. Pitao je, "Čuni, znaš li zašto sam te pozvao?" Odgovorio sam, "Ne znam." Otkrio je, "Primili smo pismo na engleskom," i nastavio, "od jednog britanskog vojnika." Zatim je upitao, "Možete li to prevesti?" "Oh, zaista mi je žao, komandante, ali kao što sam ranije pomenuo, ne znam engleski. Ne znam."

[Intervju se ovde prekinuo]

Anita Susuri: Vi ste takođe bili jedan od osnivača Radija Slobodno Kosovo, ako možete nešto da nam kažete o okolnostima koje su dovele do osnivanja ovog radija?

Martin Čuni: Kada sam se vraćao iz Nemačke, da budem iskren, nisam ni znao da postoje mogućnosti ili potrebna tehnologija za radio. Nisam mogao ni da zamislim. Međutim, dogovorio sam se sa *Deutsche Welle*²¹ da radim za njih kao reporter i počeo sam da radim. Samo na kratko, jer čim je vojni štab saznao, rekli su Jakupu [Krasnićiju] i odmah su me pozvali. Tako sam otišao na granicu, u Albaniju, u Pašrik i... kod Sultana, što znači operativna zona Drenica, i čim je Jakup saznao da me je pozvao, na putu me je pratio mučenik Rasim Kićina. Otišli smo u Vučak usred dana, znate li gde je? [obraća se osobi koja vodi intervju] Blizu Komorana.

Anita Susuri: Tako je.

Martin Čuni: Da. I ja sam otišao. Jakup mi je rekao, “Martine, da li si ovde došao kao turista ili...?” (smeši se). “Nikako,” rekao sam, “nisam ovde došao kao turista.” Rekao je, “Imamo opremu za radio,” rekao je, “za radio,” rekao je, “misliš da bi mogao?” Bio sam jako srećan. Bio sam srećan jer to je bilo ono što sam najbolje radio, video sam to. Nije prošla ni jedna nedelja i... moji prijatelji su prethodno obavili pripreme. Ahmet Ćerići [Ahmet Qeriqi], [Berat Ljuža](#), i došli su i neki prijatelji iz Krojmira. Oprema je bila tamo od avgusta, dakle od leta.

Došao je iz Kumanova, prošao je kroz poprilično bizaran put autom, tu i tamo oko Kosova dok nije stigao u Berišu. Puno ljudi je bilo uključeno u taj posao. Pokušali smo da uradimo nešto za 28. novembar²² ali nismo imali priliku, nismo uspeli. Trebalo nam je nešto dodatno. On nam je pomogao, pomogao nam je u puno situacija, čak i neki prijatelji iz Prištine, ne bih želeo sve da ih spominjem, neke od njih mogu a neke ne mogu da spominjem, tako da je bolje... (smeje se).

Anita Susuri: (smeje se) Nijednog od njih.

Martin Čuni: Ali imam sve u mojim spisima, sve. I počeli smo 4. januara.

Anita Susuri: ‘99?

Martin Čuni: Da. Pokušali smo da obavimo neke pripreme da predstavimo radio kao profesionalniji, a ne da izgleda kao da idemo na svadbu ili slično. I najveći problem smo imali sa uvodnom špicom, kako se zove ta uvodna špica?

Anita Susuri: Džingla, špica?

²¹ Nemački međunarodni javni emiter vesti.

²² 28. novembar, poznat i kao Dan zastave, je godišnjica proglašenja albanske nezavisnosti 1912.

Martin Čuni: Da. Uživali smo radeći na tome tri dana. Čak i danas izgleda dobro, ako bismo pokušali to da uradimo danas sa današnjom tehničkom opremom, ne bismo mogli da smislimo nešto tako dobro kao što smo to tada uradili. Uspeli smo. Ja i vojnici na terenu, što znači da sam ih pripremio da obavljaju posao tehničara. Međutim, sreća je bila na našoj strani, jer mi je dosadašnje iskustvo rada na radiju i obavljanja raznih uloga poput tehničara i novinara olakšalo zadatak. Uradili smo neku promociju, bilo je mnogo vojskovođa tada, tog dana u Beriši.

Radili smo dan i noć jer smo bili mali tim, vrlo mali tim. Ali uspeli smo, uspeli smo da postignemo, imali smo sreće jer nismo imali rezervnu figuru. I radeći u tim uslovima tamo, svaki dan postavljam radio pa onda rastavljam radio. Bilo je zaista zadivljujuće kada je sve funkcionisalo besprekorno i nismo naišli na tehničke poteškoće tokom celog našeg poduhvata. Kada smo posle dve nedelje došli ovde naišli smo na problem, jer su tada otišli u Skoplje i našli neki alat, šta ja znam. Ali imali smo veliku sreću dok smo tamo boravili, jer... bili smo veoma zaštitnički nastrojeni, bili smo veoma zaštitnički nastrojeni.

Anita Susuri: Dakle, tokom rata ste radili kao reporter za *Deutsche Welle*, tako?

Martin Čuni: Tokom rata, tokom rata. Radio sam tamo tokom rata i onda kada sam počeo da radim za naš radio, tada nisam mogao da se organizujem da radim oba.

Anita Susuri: Prekinuli ste to tokom tog perioda?

Martin Čuni: Da, da.

Anita Susuri: A radio...

Martin Čuni: Iako je Deutsche Welle baš dobro plaćao, znate?

Anita Susuri: Spomenuli ste radio pre, to ste prekinuli u periodu kada...

Martin Čuni: Kada su nas bombardovali?

Anita Susuri: Da, spomenuli ste da ste razglasili da radio nije stao?

Martin Čuni: Da, da.

Anita Susuri: Zanima me da li ste nastavili nakon toga?

Martin Čuni: Da, da, da, jer smo to zaista tamo zaustavili. Onda su moje kolege rekle da ne emitujemo program tog dana. Dok nismo napravili bunker, jer je bilo vreme, došlo je do toga da je bilo nemoguće

nastaviti rad bez bunkera. Rekao sam im, “Jednostavno ne možemo da ne emitujemo program.” Tako smo emitovali program. Poslednja informacija koja je preneta preko tog programa glasila je, “Poštovani slušaoci, iz taktičkih razloga nećemo moći da emitujemo program nekoliko dana.” Eh, da je [radio] bio uništen, ne bismo mogli da damo tu informaciju, zar ne? Slušaoci su bili svesni da sledećeg dana nećemo moći da emitujemo program. Zato što su Srbi objavili da je Radio Slobodno Kosovo uništeno, a slušaoci su takođe obavešteni da ćemo program ponovo emitovati posle nekoliko dana. I to se desilo (smeje se). To je bio veliki udarac za Srbe, da.

Anita Susuri: Spomenuli ste i da ste se susreli sa raznim incidentima tokom rata...

Martin Čuni: Da, poprilično.

Anita Susuri: I preživeli ste...

Martin Čuni: Da, da, da. Spomenuo sam taj slučaj sa radiom, da. Na primer... pošto sam često izlazio na teren [kao novinar], često sam izlazio na teren. Ponekad kada sam izlazio u Drenicu, nisam mogao da se vratim sebi po nedelju dana. Uvek pešice, a tereni su bili teški, nisu bili normalni putevi. Jednom prilikom, to je bilo u Čikavici, morao sam da idem na prve linije i rekli su mi, “Danju ne možete da prođete, ne možete jer ima Srba u tom kraju,” naši ljudi su bili dole u dolini. Rekao sam im, “Ne, nemam drugog izbora osim da prođem tamo, i nemam više vremena za gubljenje.” “Dobro onda, tvoja odgovornost.” Otišao sam dole i ništa se nije desilo, ostao sam dva-tri sata, ne znam koliko i onda sam se ponovo vratio. Uradio sam ono što sam morao, završio sam posao, neke intervjuje, neke informacije. Probijao sam se dolinom i video sam vojnika kako silazi.

Anita Susuri: Albanca?

Martin Čuni: Da, jednog od naših vojnika.

Anita Susuri: Ah.

Martin Čuni: Jednog od naših vojnika. Jer ta strana je bila naša {pokazuje rukama}, srpski deo je bio na drugoj strani. I rekao sam sebi, zašto da ne intervjuišem ovog vojnika. Izvadio sam svoju traku za snimanje i {pokret kao da približava bliže mikrofona} i počeo sam da vodim razgovor. U tom trenutku smo čuli neke snajperiste u pozadini *bam* {onomatopeja} kako pucaju blizu nas, meci su bili dum-dum,²³ bili su zabranjeni po međunarodnim pravilima. Pucali su blizu nas, ali nas nisu pogodili. Vojnik je bio mlad, “Cik-cak do planina {gestikulirajući cik-cak pokretima koristeći prst}, trčali koliko smo mogli.”

²³ Meci koji se šire, poznati i kao dum-dum meci, su projektili dizajnirani da se šire pri udaru. Ovo dovodi do povećanja prečnika metka, otpornosti na prekomerno prodiranje i stvaranja veće rane, nanoseći tako više štete živoj meti.

Nisam imao vremena da isključim kasetofon dok smo trčali ovde, *bum* tamo {onomatopeja}, *bum* ovamo, niko nije uspeo da nas pogodi jer smo bili u pokretu i bilo je teže. Međutim, stali smo i nisu nas pogodili, to je fenomen. I kada smo stigli tamo u planinu, rekao sam tom vojniku, “Ah,” rekao sam, “ti vojnici su idioti, slabo su nišani i nisu mogli da nas pogode” (smeje se).

Anita Susuri: (smeje se) Dakle, gde ste bili kada ste saznali da je rat završen, kako ste primili vesti?

Martin Čuni: Bilo je to veliko iznenađenje, nismo očekivali da će se tako brzo završiti, nije se očekivalo tako brzo, jer bez dolaska kopnenih trupa to nije moglo da se dogodi. Dakle, kada se ovako sve odigralo, to je bio zaista monumentalan trenutak. Po povratku u Prištinu zatekao sam svoju kuću uništenu do temelja. Nije potpuno uništenu, ali je sva vredna imovina bila opljačkana. Ali ono čega sam se najviše plašio je da će moje knjige biti oduzete ili spaljene. Uzeli su sve, ali nisu uzeli narodnu nošnju moje žene i nisu uzeli knjige. Niko nije ni pipnuo knjige.

Anita Susuri: Gde je bila vaša porodica tokom rata?

Martin Čuni: Ostali su ovde tokom rata, ali kada su raseljavali sve Albance i oni su se preslili.

Anita Susuri: Pretpostavljam da su otišli u Makedoniju?

Martin Čuni: Da, da.

Anita Susuri: Htela bih da malo pričamo o vašoj porodici i da se vratimo na taj period kada ste bili u zatvoru, kakva je bila vaša porodična situacija? Na primer finansijska situacija ali i kako su primili...

Martin Čuni: Nije bila dobra. Reći ću vam zašto nije bila dobra, ne samo da nemam braće, nego nemam ni stričeve. Ali moji prijatelji, moja porodica, moj široki krug, uvek su pokušavali, pokušavali. Međutim, u početku su ljudi oklevali da otvoreno ponude pomoć. To je bila retka pojava da se neko usudi. Moja žena mi se jednom poverila, rekavši kako je žudela za jednostavnim razgovorom sa bilo kim tokom tih prvih dana. Ljudi su se plašili da izađu. Bila je jedna situacija kada je prosjakinja, mlada Romkinja. Došla je u našu kuću da traži milostinju, rekla je, “Odvela sam je u baštu samo da razgovaram, da razgovaram sa njom.” Moja majka se mnogo mučila, posebno dok sam bio u zatvoru, jer je moja majka morala devet godina da nosi stvari na leđima {dodirne mu rame}.

Anita Susuri: Da li su vas često posećivali?

Martin Čuni: Ne, nisu mogli da me posećuju jer nisu imali priliku. Ipak, došli su u Prokuplje, bili su i u Nišu, ali ne tako često, ne, ne često. Nisam hteo da me posećuju često, i nisu ni mogli, nisu mogli.

Osam godina mi nisu dali da vidim svoju decu, devet godina mi nisu sedela u krilu, nisu mi dozvolili da... ne.

Anita Susuri: Da li ste ih vidali, da li su vas ona posećivala?

Martin Čuni: Da, došli su da me posete, jesu. Jako retko, ali jesu.

Anita Susuri: Mislim da imate dvojicu sinova...

Martin Čuni: Dvojicu sinova i jednu ćerku.

Anita Susuri: I ćerku.

Martin Čuni: Da.

Anita Susuri: Svo troje ste imali u tom periodu?

Martin Čuni: Ne, ne. Jedno sam dobio kasnije, pod stare dane (smeje se).

Anita Susuri: Ćerku možda ili vašeg sina?

Martin Čuni: Mog sina, mog sina. Kada su me uhapsili, ostavio sam ćerku koja je imala samo osam meseci, moj sin je imao dve i po godine.

Anita Susuri: Da li je bilo situacija kada možda nisu mogli da vas prepoznaju u zatvoru?

Martin Čuni: Ne, ne, ne. To se nije desilo jer se sa njima mnogo pričalo o meni, imali su moje slike i... Jednom su mi došli u Niš, sin mi je bio nešto stariji od ćerke, a ćerka ide... jer kada bi dobijali pisma, moja žena je dobijala više od njih, znate. Moja ćerka je izrazila zabrinutost, rekavši, "Tata, izgleda da voliš mamu više od nas jer joj češće pišeš," znate. Rekao sam, "Ne," rekao sam, "vi ste moja deca, ona je..." A moj sin je rekao, "Ne obraćaj pažnju na nju, glupa je, postavlja glupa pitanja" (smeje se). To je ono što je rekao (smeje se).

Anita Susuri: Dakle, spomenuli ste da ste nakon rata bili vršilac dužnosti direktora RTK.²⁴

Martin Čuni: Da, vlada mi je dala tu ulogu, da.

Anita Susuri: Kako je to prošlo?

²⁴ Radio Televizija Kosova.

Martin Čuni: Za mene je to bilo nešto veoma problematično jer... bilo je veoma neočekivano. Ali sa svime što sam mogao, prihvatio sam ono što nisam imao. Nisam prihvatio gubitak ni jednog centimetra bogatstva Radio televizije, kao ni gubitak ijednog radnika. A onda ako nam ne trebaju, pustili bismo ih. Ali, to se nije dogodilo. Ali mi... mislim, u početku na televiziji, na radiju i televiziji u koje smo nasilno ušli, jer su oni bili i posle rata, bili su tu. Ali, srećom, to je dobro prošlo. Ali kada smo ušli u radio, čekali su nas sa AK47, unutra su imali AK47.

Anita Susuri: Kada ste došli u Prištinu? Kog datuma?

Martin Čuni: Odmah nakon objave. Da, došao sam u Prištinu nekoliko dana posle vesti.

Anita Susuri: Da li je bilo opasno tada, odmah nakon?

Martin Čuni: Da, bilo je, bilo je. Dakle, sada možete da zamislite da su bili tamo i... ali prošli smo. Ali onda smo morali da nađemo zaposlene, većina ih nije bila ovde. Morali smo da idemo u Uroševac, onda u nekliko drugih mesta, da nađemo ljude, da oformimo tim.

Anita Susuri: Kako se posao nastavio nakon toga?

Martin Čuni: Pa čujte, kada sam video da su naši zahtevi jednostavno zanemareni, zanemareni. Nisam mogao da se nateram da jednostavno popustim i pokorim se, jednostavno nisam mogao. I pokrenuo sam inicijativu da okupim sve radnike Radio televizije u Crvenoj sali, koja se nalazi u Palati omladine. Pored toga, uputio sam poziv Denu Eversu, koji je u to vreme bio izvršni direktor OEBS-a, ili nešto slično. Održali smo sastanak, ne nužno u potpunoj privatnosti, ali u uskom krugu pojedinaca od poverenja.

Anita Susuri: Kolektiv...

Martin Čuni: Ne, ne, nije to bilo samo sa užim kolektivom, već sa tadašnjim vođama. Međutim, to je uključivalo neke od njih. Sastanku je prisustvovala i izvršna vlast, Srpkinja sa Radio Pariza. Prisutni su bili i savetnici Dana Eversa koji su tražili informacije i bili su zainteresovani da čuju moje viđenje raznih stvari. Sve sam im otvoreno rekao. Nakon što sam sve otvoreno rekao, Srpkinja sa Radio Pariza pridružila se još jednom sastanku koji je isključivo održan samo sa radnicima. Prenosim iskustvo ove žene. Dan Evers je napustio sastanak, a onda nije mogla da zadrži suze. Rekla je, "Kako," rekla je, "zar ne možete da kažete ništa pozitivno?" Odgovorio sam, "Gospođice, recite mi, koje pozitivne reči sam mogao da kažem?" {podiže ruke zbunjeno}. Nažalost, neki drugi su bili rezervisaniji, zadržavali su svoje misli za sebe. Otvoreno deljenje svega nije nužno korisno. Ja, s druge strane, nisam mogao samo da se suzdržim. Iako shvatam težinu svega toga, i dalje verujem da je napuštanje situacije bila ispravna odluka. Izašao sam istim putem kojim sam i ušao.

Anita Susuri: Napustili ste...

Martin Čuni: Da, da.

Anita Susuri: Pa, koji su bili zahtevi koji nisu odobreni?

Martin Čuni: Nijedan od naših zahteva nije odobren. Nijedan od zahteva Albanaca.

Anita Susuri: Koji su to bili zahtevi na primer?

Martin Čuni: Da nam se vrati naše bogatstvo, onako kako smo ga dobili. Da se vrati bogatstvo i vraćanje zaposlenih na posao. To su bila dva osnovna zahteva.

Anita Susuri: Nisu vratili zaposlene na posao?

Martin Čuni: Ne, ne.

Anita Susuri: Dakle, nakon toga, nakon što ste napustili RTK, čime ste nastavili da se bavite nakon vaše radijske karijere?

Martin Čuni: Dakle, onda sam nastavio, pre rata je postojao politički aktivizam, ali se radilo o nacionalnoj politici ne, ne o određenim partijama. Međutim, posle rata, moj fokus je prešao na kulturne aktivnosti, ne na politički angažman. Nikada nisam voleo politiku, uvek sam se trudio da izbegnem zatvaranje zbog političkih opredeljenja, ali... {sleže ramenima}. Nikada se nisam svrstavao ni sa jednom političkom strankom... jer termin "partije" inherentno implicira podele. Nikada nisam želeo da budem samo delić svoje domovine, težio sam da otelotvorim celinu svoje domovine. Zašto se zadovoljiti time što smo samo deo toga? Nadam se da jasno iznosim svoje misli, da li razumete na šta mislim?

Anita Susuri: Da, da.

Martin Čuni: Jer partija na francuskom znači deo. Delovi.

Anita Susuri: Nakon toga ste bili deo jedne organizacije, da li je to tačno?

Martin Čuni: Da, sa nekim mojim prijateljima, nekim mojim prijateljima književnicima, osnovali smo Udruženje albanskih pisaca i stvaralaca u Nemačkoj, koje je bilo prilično uspešno, prilično uspešno. Sve je to bilo samofinansirajuće, sve samofinansirajuće. Nismo dobili ništa ni od koga. Ali skupovi koje smo tada održavali, uglavnom su bili sa piscima, uglavnom sa piscima. Nisu ih bile desetine [na broju], ali su bile stotine. A onda mi je bilo zaista važno da su postojale povezane organizacije ove vrste

osnovane u drugim zemljama u Evropi. I pisci su se našli. Skoro sve zemlje u Evropi imale su takvo udruženje. Ali i mi smo se sreli. Promovisani su mnogi radovi, mnogi od njih, veliki radovi, mnogi radovi su bili promovisani.

Anita Susuri: To su bili radovi članova?

Martin Čuni: Članova, članova.

Anita Susuri: Želim da vam postavim jedno pitanje za kraj, kako ste vi lično doživeli Dan nezavisnosti i kakve je emocije to probudilo u vama?

Martin Čuni: Bio sam u avionu na putu za Sjedinjene Američke Države (smeje se). I napisao sam pesmu.

Anita Susuri: (smeje se) Da, jer je bilo poprilično neočekivano, nismo znali tačan datum.

Martin Čuni: Da, da.

Anita Susuri: Kako ste ga doživeli?

Martin Čuni: Jako dobro, jako dobro, naravno.

Anita Susuri: Da li ste mislili da će pre ili kasnije doći do toga?

Martin Čuni: Ne, zapravo sam očekivao da će se Dan nezavisnosti dogoditi ranije. Činilo se da je malo kasnio, stiglo je kasnije nego što se očekivalo. Tokom susreta sa nemačkim političarem, koji je bio predstavnik Evrope i koji je učestvovao u razgovorima sa Beogradom, sa Miloševićem,²⁵ došlo je do izvesnog otkrića. Međutim, političar je to diskretno izrazio, izbegavajući eksplicitno pominjanje imena. Nakon što je rat završen i Srbija bila primorana da se povuče, održan je sastanak u Beogradu da se odobri naknadno odvajanje. Ali ovaj sastanak se dogodio mnogo kasnije jer je prošlo nekoliko godina pre nego što je tema nezavisnosti bila obrađena. Zanimljivo, kada je konačno došlo vreme da se razgovara o nezavisnosti, lider Beograda je upitan, “Zašto to niste odmah uradili?” A lider je odgovorio, “Da smo to uradili odmah, izgledalo bi kao da je Kosovo izgubljeno pod Miloševićem. Dakle, sada to znači da smo izgubili Kosovo, a ne Miloševića” (smeje se). Iskreno, bilo je to značajno kašnjenje, koje se dogodilo mnogo kasnije nego što je trebalo. Istina je da se to dogodilo u znatno kasnoj fazi.

²⁵ Slobodan Milošević (1941-2006), jugoslovenski lider čiji je dolazak na vlast počeo 1987. godine, kada je na Plenumu Saveza komunista Jugoslavije prihvatio cilj kosovskih srpskih nacionalista i odmah potom postao predsednik Srbije i ukinuo autonomiju Kosovu.

Anita Susuri: G. Martine, d ali želite da podelite sa nama još neke misli? Da podelite nešto što moja pitanja nisu pokrila ili nešto vredno pomena?

Martin Čuni: Često se kaže da je pričanje lako, ali kada je u pitanju posao, prilično je teško. Uradio sam šta sam mogao, kako ljudi kažu, trudio sam se šta sam mogao, nisam se štedeo. Nikako, a ako sam nekome učinio nešto loše, učinio sam to samo sebi i svojoj ženi. A ako nekome nešto dugujem, dugujem samo njoj, čak ni sebi, neka je to blagoslov. Ali to dugujem svojoj ženi, nedavno sam joj posvetio pismo, to su pisma koja sam slao svojoj ženi iz zatvora i naslovio sam ga *Mrikë, jeta ime* [na albanskom: Mrika, moj život].

Anita Susuri: To je njeno ime?

Martin Čuni: Da, ime moje žene. To su pisma koja su samo njoj posvećena. I samo albanske žene rade takve stvari. Spomenuo sam ranije da je žena tog srpskog zatvorenika rekla, “Ćao-ćao!” (smeši se). Da, tako je.

Anita Susuri: Hvala vam puno na intervjuu...

Martin Čuni: Molim, molim.

Anita Susuri: ... i na vašem vremenu.

Martin Čuni: Jer pokušati da ispričam sve bi bilo nemoguće, jer bi zahtevalo mnogo vremena i toma knjiga. Nisam siguran da li bih ikada mogao u potpunosti da artikulišem svoja iskustva (smeje se).

Anita Susuri: Tako je. Hvala vam puno još jednom!